

سلیبس برائے کلاس دہم (سرائیکی اختیاری)

صفحہ نمبر	مصنف اشاعر	عنوانات	نمبر شمار
(حصہ نثر)			
2	حفیظ خان	مخدوم جہانیاں جہاں گشت	۱
5	جاوید چانڈیو	سرائیکی زبان دی کہانی	۲
10	رائی گبول	بھونگ مسیت	۳
13	ریاض سندھڑ	چولستان دے قلعے	۴
19	ڈاکٹر سجاد حیدر پرویز	سرائیکی وسیب دے واٹ پوٹے	۵
24	ڈاکٹر محمد ممتاز خان	لوک میلے	۶
28	عبداللطیف بھٹی	بیگ صاحب دی پلیٹ	۷
37	شیماسیال	افسانہ	۸
45	عمران میر	سردار کوڑے خان	۹
(حصہ نظم)			
49	فیاض حسین قاصر فریدی	حمد	۱۰
51	صوفی فیض محمد دلچسپ	نعت	۱۱
53	ممتاز حیدر ڈاہر	غزل	۱۲
55	شاکر مہروی	غزل	۱۳
57	انجم لاشاری	غزل	۱۴
59	ڈاکٹر گل عباس اعوان	غزل	۱۵
61	ریاض عصمت	غزل	۱۶
63	ساحر رنگ پوری	غزل	۱۷
65	دیوان ولایت شاہ	ڈوہڑے	۱۸
66	شاکر شجاع آبادی	ڈوہڑے	۱۹

حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت

جہاں اللہ والیاں دے دم قدم نال ساڈے وسیب وچ اسلام دا سو جھلا ہے انہاں وچ یک ناں حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت دا وی ہے۔ آپ 14 شعبان المعظم 707 ہجری وچ اوج شریف دی یک اللہ والی ہستی حضرت سید جلال بخاری دے سب توں چھوٹے پتر سید احمد کبیر دے گھر پیدا تھئے۔ آپ دا اصل ناں مخدوم جلال الدین ہاتے لقب مخدوم جہانیاں۔ جہاں گشت ایں گالھوں مشہور تھئے جو چالہی سالان توٹیں بے شمار مکاں دی سیر کیتی۔ ایں دوران آپ چھتری حج ادا کیتے جہاں وچ چھی حج اکبر ہن۔ ایں توں علاوہ حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت بیت اللہ شریف وچ چالہی دفعہ چلہ کشی وی کیتی۔

آپ ست سالان دے ہن تاں انہاں کوں تربیت واسطے حضرت شیخ جمال درویش دے سپرد کر ڈتا گیا۔ بنیادی دینی تعلیم دا سلسلہ مکلیا تاں اگی دے پندھ کیتے کچھ عرصہ حضرت قاضی بہاء الدین علامہ اوجی دی شاگردی وچ ریہے۔ انہاں دی وفات توں بعد والد صاحب دی اجازت نال ملتان پہنچ کر اپیں روحانی سونہہ سچاٹ کیتے حضرت شاہ رکن عالم دی خدمت وچ حاضر تھی گئے۔ اے پیں تربیت دا اثر ہا جو آپ دے علم تے فضل دی شہرت سارے ملک وچ کھنڈ گئی۔ اوں ویلے ہندوستان دی بادشاہی سلطان محمد تغلق کول ہئی۔ اوں حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت دی علمیت بارے سنیا تاں انہاں کوں شیخ الاسلام دا منصب پیش کیتا۔ ایں توں پہلے جو آپ آچھی رضا مندی دا اظہار کریندے، خواب وچ کیا ڈیہدن جو انہاں دے مرشد حضرت شاہ رکن عالم آپ کوں منع کریندے جن۔ انہاں دا آکھٹاں ہا جو اے منصب سوائے ہلاکت تے خواری دے پیا کچھ کینی۔ مرشد نے حکم ڈتا جو بادشاہ دی ناراضگی توں بچٹ کیتے زیارتاں تے چلیا و جن زیادہ بہتر راہسی۔ مرشد دے ایں حکم دے موجب آپ حج تے روانہ تھی گئے تے چھی سالان توٹیں خانہ کعبہ وچ رہائش رکھ کراہیں اتھوں دے وڈے عالم حضرت امام عبداللہ کنوں روحانی فیض حاصل کریندے ریہے۔ اتھائیں رہ کراہیں انہاں نے حدیث دی سند شیخ الحدیث امام عبداللہ مطری کنوں حاصل کیتی تے بعد وچ ٹردے پھر دے حضرت خواجہ نصیر الدین چراغ دہلوی کنوں بیعت آن تھئے تے چشتیہ سلسلے دے ذکر تے مطالعے نال فیض یاب تھئے۔

حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت جہاں ملکاں تے شہراں داسفر کیتا انہاں وچ حجاز مقدس توں علاوہ بیت المقدس، دمشق، کربلائے معلیٰ، نہاوند، بغداد، گادزون، نخشوان، غزنی، نیشاپور، کرمان، شیراز، ہمدان، بلخ، خراسان، استنبول، بخارہ، سنجر، گنچ، خیبر، بدخشاں، خوارزم، عراق، تبریز، اصفہان، ملتان تے کشمیر شامل ہن۔ ہک روایت دے مطابق آپ نے ایں عرصے وچ ۱۱۳۰ تکھے بزرگاں کنوں روحانی فیض حاصل کیتا جیڑھے جو وفات پاچکیے ہن تے باقی دے ۸۰ حیات ہن۔ آپ دے علم تے فضل دا نتیجہ ہا جو وڈے وڈے خانداناں دے سرپرست تے وڈے اُپڑیں خویش قبیلیاں سمیت مسلمان تھی گئے۔ مدینہ شریف دے قیام دے دوران اُنھوں دے لوک آپ دے اخلاق تے علمیت کنوں اتنے متاثر تھے جو آندے ویلے اُنھاں کوں آپ ﷺ دی چادر تے پگ، بی بی فاطمہ الزہراءؑ دی چادر مبارک تے حضرت امام حسنؑ تے حضرت امام حسینؑ دیاں تلواراں صمصام تے مقام کیتیاں۔ اے سبھے تبرک ہن وی اُوچ شریف وچ موجود ہن۔ جتھاں جتھاں حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت داقیم ریہا، اُنھوں دے لوکاں آپ نال بے انتہا محبت کیتی تے انہاں کیجے فارسی تے سرائیکی زبانوں وچ نظماں لکھیاں۔

اُوچ شریف وچ حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت داقیم عام طور تے مسجد الحانج وچ ہوند ہا جیڑھی لوکاں وچ ”مسجد حاجات“ دے نال وی مشہور ہئی۔ کیوں جو اُوچ شریف آوٹ والے حاجی زیادہ تر ایں مسیت وچ ٹکاٹاں کریندے ہن، ایں گالھوں اینداناں ”مسجد الحانج“ پئے گیا۔ ایں مسیت وچ حضرت نصیر الدین چراغ دہلویؒ اعتکاف وچ پٹھے تے حضرت بابا فرید گنج شکرؒ نے چلہ کیتا۔ حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت کوں وی ایں مسیت نال اتنی محبت ہئی جو معمول دی عبادت توں علاوہ اعتکاف وی اتھائیں بہندے ہن۔ اے وی ہیں اُنس دا نتیجہ ہا جو وصال توں بعد آپ دامزار مبارک وی ایندے نیڑے بٹایا گیا۔ حضرت مخدوم جہانیاں جہاں گشت پوری حیاتی اسلام دی تبلیغ واسطے گزارے تے ہزاراں لوکاں توٹیں اسلامی تعلیمات داسوجھلا پُچایا۔ بھائیں جو آپ ستتر سال دی عمر وچ ۱۰ ذی الحجہ ۷۸۵ ہجری کوں وفات پاگئے پر آپ آپنی ذات تے صفات دے سبب آپ وی لوکاں دے دلاں وچ زندہ ہن۔

سرائیکی زبان دی کہانی

ناں، پتہ، نشانی ہر زبان دی ہوندی ہے جینویں بندیاں دی ہوندی ہے۔ مکی بندے دے جینویں کئی ناں تھی سگھدن۔ کوئی پو ما دا، کوئی ڈاڈے یا ول کوئی نانے دار کھیل ناں ہوندے۔ کوئی ناں پیار ناں سنگتی سا تھی وی رکھ چھڑیندن۔ اینویں زبانیں دے ناں وی کئی تھی سگھدن جینویں ڈوں سوسال پہلے تیں اردو دے ہندی، ہندی، ہندوستانی، دہلوی، دکنی تے ریختہ جیسے کئی ناں ہن۔ سرائیکی زبان دینیں پرانے نانویں دی گول کروں تاں سدھ پوندی ہے جو عربیں دے آوٹ ویلھے تے اول کنیں وی بہوں پہلے، ملتان دے منڈھہ قدیم پراٹے ملک وچ اینداناں ملتان ہا۔ ملتان دازوال تھیا تاں ایندے وچوں اُچ، بہاولپور، دیرہ غازی خان، دیرہ اسماعیل خان تے صوبہ سندھ دے کئی علاقے انج تھی گئے۔ اُچ وچ اینداناں اُچی، ریاست بہاولپور وچ ریاستی تے بہاولپوری، دیرہ غازی خان وچ جٹکی تے سندھ وچ سرائیکی پے گیا۔ اینکوں ہندی، ہندی، تھلی تے لہندا یا لہندی زبان وی اکھیندے رہ گئیں۔ پاکستان بٹن دے کوئی پندرہاں سالیں بعد ۱۹۶۲ء کوں ملتان وچ میر حسنان الحدیری ہک تنظیم سرائیکی اکیڈمی دے ناں نال قائم کیتی جیندے وچ سرائیکی دے وڈے لکھاری، مہاندرے تے دانشور شامل تھئے تے اپنی زبان دا بکو ناں سرائیکی رکھن تے متفق تھی گئے۔ ایں ناں کوں بھاگ لگاتے پیارے وطن پاکستان دینیں چوناہیں صوبیں دے وچ الیجن والی ایں مٹھی زبان تے اینکوں بولن والیں لوکیں دا ناں سرائیکی مشہور تے مقبول تھی گیا۔

سرائیکی زبان دا اصل وطن یا جاہ نکاٹے تاں پاکستان دا وچلا یا مرکزی علاقہ یعنی ملتان، بہاولپور تے دیرہ جات ہن جیڑھے انگریز دور کنیں انتظامی طور تے صوبہ پنجاب دا حصہ ہن۔ سرائیکی وسیب کنیں باہر صوبہ سندھ دے سرے یا لٹے دینیں علاقیں یا سابق ریاست خیرپور میرس وچ، صوبہ بلوچستان دے کچھی، لسبیلہ، نصیر آباد تے انہیں دینیں نال لگدیں علاقیں وچ، صوبہ خیبر پختون خواہ دے ضلعے دیرہ اسماعیل خان، بنوں تے اوندے نال دینیں علاقیں

وچ وسدے بہوں سارہیں لوکیں دی مادری زبان وی سرائیکی ہے۔ انہیں علاقوں وچ سندھی، پشتوتے بلوچی زبانیں دے نال نال سرائیکی زبان گھریں، گلکیں تے بزاریں اندر روز ڈھاڑی دی حیاتی وچ وی ورتیندی ہے تے ادبی تخلیقات دی زبان وی ہے۔ سرائیکی زبان دیاں لسانی سرحدوں سندھی، بلوچی، پشتوتے، پنجابی، پوٹھوہاری یا ہندکو اتے مارواڑی زبانیں نال ملدین۔ اہیں گالھوں سرائیکی زبان تے اوندتیں پاڑے وسدیں زبانیں دے اثرات ہن تے خود انہاں زبانیں تے وی سرائیکی دے اثرات ہن۔ اونویں تاں سرائیکی لوک رزق روزگار سانگے دنیا دی ہر چنڈ وچ لہجہ پوسن پر پاکستان دے بعد سرائیکی بولٹ والیں دی وڈی تعداد ہندوستان وچ رہندی ہے جیڑھے اتھاؤں لڈ گئے ہن۔

زبان اپنے ماحول دا آئینہ یا شیشہ ہوندی ہے تے اپنے چودھار موجود شئیں کیتے لفظ بٹیندی ہے۔ سرائیکی وسیب میدانیں، پہاڑیں، دریاں، صحرائیں، ہاریں، جنگلیں، پٹلیں تے پیلیں سنویں رنگا رنگ جغرافیے نال سنگریل ہے۔ ایندے اندر قسم قسم دے وٹ، بوٹے، فصلوں، پھل، پکھی پہاڑوں، جیت، زناور تے ہئی مخلوق وسدی ہے۔ سرائیکی بولٹ والیں لوکیں دے وچ وی، قدیم تل وٹنی لوکیں دے نال نال، دنیا جہان دے وچوں مختلف نسلیں دے لوک اتھاں آندے تے وسدے رہ گئے تے اپنیاں عربیاں، فارسیاں، بلوچکیاں، پٹھانکیاں وغیرہ سبھ و سار کراہیں اتھا ہوں دے تھی گئے تے ہن سرائیکی الیندین۔ ایندا مطلب اے ہے جو سرائیکی زبان وچ اے سارے تجربے، رنگ، موسم، نسلاں تے زبانوں شامل تھی کراہیں اینکوں ہک رچی کچی زبان بنا ڈیندین۔

سرائیکی وسیب دے واسیں دی روزی روٹی دا وڈا ذریعہ رڑھ راہکی یا زراعت رہ گئے، اہیں گالھوں ایں زبان وچ زراعت بارے ڈھگ الفاظ موجود ہن۔ مظفر گڑھ وچ ہک انگریز اسٹنٹ کمشنر ایڈورڈ اوبرائن ہوندا ہا جیندی کتاب ’گلاسری آف ملتان لیگنوج‘ ۱۸۸۱ء وچ چھپی۔ اوں اپنے انگریز پڑھن والیں کوں ڈیسیے جوتساں سمجھدو جو انگریزی وانگوں ہو جیہی نظر والی کہیں شے کیتے بس ہک لفظ کافی ہے جیویں انگریزی لفظ شاک (Stalk) ہے جیڑھا جوار، پاجھری، چاول یا کٹنگ دے بوٹے دی ڈنی کیتے ورتیندے۔ اوں حیرت نال لکھیے

جو سرائیکی وچ جواردی ڈنی کیتے ٹانڈا، باجھری کیتے کانگری، چاول کیتے پراپی (پلال) تے کنگ دی ڈنی کیتے ناڑ دا نویکلا لفظ موجود ہے۔ اوں لکھیے جو کھجی دے حوالے نال میں چھویدھ لفظ لکھین تے اوندے بعد اتلے پئے لفظ وی لہہ گدھم۔ اینویں انگریزی زبان وچ انسانی رشتے یا سنگ وی پوری طرح بیان نہیں تھی سبکھدے جینویں جو سرائیکی دے سوتر، مسات، ملیر، پھپھیر سنویاں رشتیاں کیتے انگریزی وچ چھڑا کزن، دا ہک لفظ ہے۔ اے سرائیکی زبان دی سوہٹپ دا ہک پاسا ہے جیندیاں نشانیاں ہن مکٹن پے بگن۔ اوہے گھوہ، جھلاریں، بل پنجالیاں، فصللاں، رساں ریتاں، میلے ہن اونویں نہیں رہ گئے۔ ہن ٹریکٹر لہیں، موبائل، کمپیوٹر تے انٹرنیٹ دا زمانہ ہے، اے شہیں وی نویاں ہن تے انہیں دے ناں وی نئیں ہن جیڑھے اوں زبان دے ہن جیندے بولن والیں انہیں کوں ایجاد کیتے۔ ایندا مطلب ہے جو سرائیکی زبان تے اوندے بولن والیں کوں نئیں زمانے دے نال ٹرن کیتے تیری دی لوڑ ہے۔

ہن جیڑھیاں زبانوں کمپیوٹر دے زمانے وچ داخل تھی کراہیں اپنی سماجی تے معاشی ضرورت محسوس نہ کروا سگھسن انہیں دے مرٹن دا خطرہ ہے۔ جیا زبانوں وی بندیں وانگوں جیندیاں تے مردیاں رہ ویندیں۔ ایں ویلھے دنیا وچ ست ہزار کنیں ودھ زبانوں بول چال وچ ہن جنہیں وچوں ترے ہزار زبانوں مرٹن دے خطرے وچ ہن۔ اے زبانوں تعلیم، دفتری کم کاریاں وچ پار کیتے نہیں ورتیندیاں پیاں تے انہیں دے بولن والے اپنے گھریں وچ پالیں نال وی اے زبانوں بولن چھوڑی ویندن تے ڈو جھیاں تکرپیاں زبانوں بولن شروع کیتی پین۔

سندھی زبان دارسم الخط انگریزی ۱۸۵۶ء وچ سرکاری طور تے بٹا کراہیں نافذ کیتا ہئی، اینویں اردو دارسم الخط وی بٹوئیں پر سرائیکی رسم الخط ہن وچ سانجھا تھئے تے اینکوں سرائیکی لکھاریں، دانشوریں تے ماہرین لسانیات غیر سرکاری طور تے تیار کرتے رواج ڈتے۔ مختلف ماہریں دیں کمیٹیاں دے تیار کیتل ایں نستعلیق رسم الخط کوں سامھٹیں رکھ کراہیں پہلے ارشاد امین ڈینہہ وار سبک، ملتان کیتے کمپیوٹر کمپوزنگ سافٹ ویئر تیار کرایا۔ اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور تے بہاء الدین زکریا یونیورسٹی ملتان دیں سرائیکی شعہیں دے علاوہ ظہور احمد دھریجہ وی جھوک پبلشرز دے ذریعے اہیں رسم الخط دے ودھارے کیتے محنت کیتی۔ شوکت مغل سرائیکی لسانیات تے ڈھگ سارے کم

دے نال ہک نکا جیہا سوہٹاں سرانیکئی قاعدہ تیار کیتا جیڑھا سرانیکئی سکھن والیں کیتے مددگار ثابت تھیا۔ سرانیکئی ادبی بورڈ ملتان، سرانیکئی ادبی مجلس بہاولپور، سرانیکئی اکیڈمی ملتان، ملتان انسٹی ٹیوٹ آف پالیسی اینڈ ریسرچ، بزم ثقافت ملتان، سرانیکئی ادبی سنگت کراچی، سرانیکئی سنگت لاہور، خواجہ فرید فاؤنڈیشن کوٹ مٹھن تے پیاں کئی تنظیمیں سرانیکئی زبان تے ادب دے ودھارے کیتے یادگار کم کیتن تے کریندیاں پئن۔

ہن میٹرک، ایف اے تے بی اے دی سطح تے سرانیکئی وسیب دینیں تعلیمی اداریں وچ سرانیکئی پڑھاؤ دا کم شروع تھی گئے تے سرانیکئی وسیب دینیں چالیھ کنیں ودھ کالجیں وچ سرانیکئی لیکچرر بھرتی تھی تے سرانیکئی پڑھیندے پئن۔ بہاولپور، ملتان تے اسلام آباد دیاں یونیورسٹیاں سرانیکئی وچ ایم اے، ایم فل تے پی ایچ ڈی کرویندیاں پئن۔ ریڈیو، ٹی وی، فلم تے تھیٹر وچ سرانیکئی لوک کم کریندے پئن۔ سرانیکئی ٹی وی چینل وی ایس میدان وچ آ گئیں۔ سرانیکئی زبان موسیقی دی مارکیٹ وچ وی تکرار حصہ رکھیندی ہے۔ کمپیوٹر دی دنیا وچ وی سرانیکئی ماہرین ایم ایس ورڈ کیتے سرانیکئی فونٹ تیار کر گدھن حیدرے نال سرانیکئی زبان انٹرنیٹ تے سوکھ نال لکھیج سکھیندی ہے تے پئے وی ڈھگ سارے کم تھی سکھدن۔ سوشل میڈیا اتے مختلف ویب سائٹس تے سرانیکئی بارے ڈھگ مواد چڑھا ڈتے نیں۔ کمپیوٹر کمپوزنگ نال ملتانوں سرانیکئی دا ہک اخبار ڈیہہ وار جھوک، کڈ وکٹاں چھپدے پئے۔ اردو اخباریں وچ سرانیکئی بارے شخصیں کنیں علاوہ سرانیکئی ادبی رسالے تے میگزین وی چھپدے پئن۔ وچوں اکادمی ادبیات پاکستان دی سالانہ ادبی جائزہ رپورٹ مطابق سندھی، پنجابی، پشتو تے بلوچی سنوینیں پاکستانی زبانیں دے مقابلے وچ، سرانیکئی زبان وچ ڈھیر ادبی کتاباں چھپدیاں پیاں ہن۔ اے ساریاں گالھیں سرانیکئی زبان دے مستقبل بارے حوصلہ ڈویندیاں ہن پر حالی ڈھگ سارا کم کرکٹ دی لوڑ ہے۔

بھونگ مسیت

دُنیا دی چوتھی سب کئے سوہٹی مسیت بھونگ شریف ہے۔ اے مسیت خاص طور تے سرائیکی ثقافت تے سرائیکی طرز تعمیر دا ہک اعلیٰ شہکار ہے۔ سرائیکی ہنرمند کارپگہریں دے اتکھے فن پارے لشکدے کھڑن جوڈ کیکھ تے عقل دنگ تھی ویندی اے۔ ایں مسیت اچ رنگین پھلدار کاشی، رنگ برنگ ٹائیاں، سنگ مرمر، شیشہ گل کاری تے قرآن پاک دی آیات دی لکھائی دار لیا ملیا اتکھا سوہٹا کم تھیا کھڑے جوڈ کیکھن آ لے حیران تھی کھڑ دن۔ 1985ء اچ ایں سوہٹی مسیت کوں اسلامی دُنیا دے شہکار بجوے دے طور تے آغا خان ایوارڈ ڈٹا گیا۔

بھونگ شریف دے زمیندار رئیس غازی محمد اللہ تعالیٰ دے وڈے عبادت گزار تے نیک بندے ہن۔ انہاں کوں اللہ تعالیٰ دی محبت جوش ماریا تے اے سوہٹی مسیت بٹوائی۔ جیڑھی اچ سرائیکی وسیب دی تہذیب تے ثقافت دی سنجائ بٹی کھڑی اے۔ ایندی تعمیر داکم 1952ء اچ شروع تھیا تے 1974ء اچ مکمل تھئی۔ پرائندی ڈیکھ بھال، مرمت تے سنبھال رکھن داکم ہمیشہ جاری اے۔ ایندے واسطے خاص عملہ تعینات ہے۔

مسجد دی تعمیر اچ خاص طور تے ملتان، سیت پور تے ڈوہیاں چاہیں دے مستری، کارپگر، کمنگر، سنگ تراش، کاشی گرتے رنگ سازیں مل تے اے سوہٹا شہکار تیار کیا۔

مسجد داکم مرکزی دروازہ جیڑھا بازار اچ کھلدے ہوں وڈا تے ترائے منزلہ اچا ہے۔ ایندے چودھاروں ملتان کاشیگریں دی تیاری کیتی نیلے، پیلے تے ساوے رنگ دی کاشی لاتی گئی اے۔ وڈے دروازے تے دریں دے محرابیں تے خوبصورت ڈیزائن بٹائے گن جنہاں وچ قرآن شریف دیاں آیات لکھیاں گن۔

اندرامیں سامنے ہک خوبصورت باغیچہ ہے۔ جیندے وچ ساوے لان بٹائے گن جنہاں وچ گل پھل دے بوٹے تے ساوے سوہٹے وٹ لائے گن۔ جابجا فوارے لگے کھڑن۔ سامنے ہک وڈا سنگ مرمر دا فوارہ ہے۔ اُون دے اگوں ٹائیلیں تے گل کاری نال سجیا ہک چہترہ کھڑے اُون دے اُتے سنگ مرمر تے کاشی نال بٹیا کھلا ہو یا قرآن شریف لائے۔ اگوں چوڑی پوڑی چڑھ تے سامنے کھلا چوڑا صحن آویندے مسیت دا تھلہ چار میٹر اچا ہے۔

ایں تے مرکزی عمارت بٹائی گئی ہے۔ اگواڑ سفید، سیاہ تے ساوے سنگ مرمر دے ٹکڑیں نال جوڑ تے صفیں دے مطابق بٹایا گئے۔ اُتوں چھاں واسطے ساہبان بٹایا گئے جنہیں دے ۲۴ قبة ہن۔ اتھاں ۲ ہزار بندے نماز پڑھ سگدن۔ اگواں سامنے مسیت دارخ سنگ مرمر سفید نال بٹیا کھڑے ۳ دروازے ہن جنہاں تے گل کاری کیتی گئی اے۔ ول برانڈ امدے دیواریں تے پھل بوٹے تے قرآن پاک دی آیات دے سوہنے نمونے بٹائے گن۔ چھت تے شیشہ کاری کیتی گئی اے اتے درمیانی پیٹیں تے سونے دے ورق لاتے گن جو چھت جھلکدی کھڑی اے۔ سامنے مرکزی مسجد دارخ آندے۔ ۳ وڈے دروازے سوہنے نقش نگار تے ہاتھی ڈنڈیں دے پھل پتیں نال مزین کھڑن۔

اندر لنگھ آؤ تاں سبحان اللہ۔ ایویں لگدے بہشت اچ آگیاں۔ سامنے مکمل قبة والا محراب ہے جنہیں تے گل کاری تے سونے دیاں پھل پتیاں بٹایاں گن۔ محراب دے ہک پاسے ہک وڈے شیشے دے فریم اچ خانہ کعبہ دی رنگین تصویر ہے تے ڈوجھے پاسے روضہ رسول ﷺ دی ہے۔ دیواریں تے خوبصورت انداز اچ گل کاری کیتی گئی اے تے گول دائرے، مربع تے مستطیل اچ قرآنی آیات لکھیاں کھڑن۔ اُتے چھت چمکدی تے جھلکدی کھڑی اے۔ چھت تے نفیس رنگین شیشے دے ٹکڑیں نال ڈیزائن بٹائے گن تے سونا کاری کیتی گئی اے۔ چھت کنے ترائے وڈے فانوس لکھیے کھڑن جنہاں اچ سینکڑاں رنگ برنگیاں روشنیاں جھلکدین۔

مسجد دے اُتے ۳ وڈے سوہنے اُچے سفید قبة تعمیر کیتے گن تے چارے چنڈیں تے اُچے مینار کھڑن۔ مسجد دے سامنے ہک بٹی عمارت ہے۔ ہک وڈا اُچا قبة ہے۔ ایندے ہک پاسے کھلے کمرے اچ عورتاں نماز پڑھدین۔ ڈوجھی اچ دینی لائبریری ہے۔

مسیت دے پاسے نال ہک درس گاہ ہے۔ جنہیں اچ دینی طالب علمیں کوں قرآن پاک ناظرہ تے حفظ پڑھایا ویندے۔ نال ای عربی، فارسی، اردو، انگریزی تے ریاضی دے مروجہ علوم پڑھائے ویندن۔ قابل تے عالم فاضل اُستاد رکھے گن۔ طالب علماں واسطے رہائش، روٹی تے ڈوجھیاں ضرورتیں دا اچھا انتظام ہے۔

چولستان دے قلعے

سرائیکی وسیب دے سنجاپو رنگیں وچوں ہک رنگ روہی چولستان وی ہے۔ برصغیر پاک و ہند دی قدیم ترین تہذیب دے آثار چولستان دے سینے وچ اچ وی محفوظ پئے ہن۔ چولستان دی سطح زمین تے وی سرائیکی وسیب دی تہذیبی امارت دے آثار نمایاں ہن۔ چولستان دی اے تہذیبی اکائی سواڈاہ ہزار مربع میل دا جغرافیہ رکھیندی ہے جیڑھی ہن انتظامی طور تے ترائے ضلعیں بہاول پور، بہاولنگر تے رحیم یار خان وچ ونڈی ہوئی ہے۔

اچ کل چولستان سنج برتے پسماندگی دی علامت ہے۔ پر اے حالت ہمیش توں نہ ہائی۔ چولستان ہسد اوسدا تے شاداب علاقہ ہا۔ ایندے وچ دریا واہندے ہن جیندے کنڈیاں تے انسانی آبادیاں ہن۔ مال ہن، فصلاں ہن تے روٹھاں ہن۔ ایندے آخری دریا ہاکڑہ دے سک وچنڈ دے بعد ایندے دوبارہ وسنڈ دے امکانات مک پگئے ہن پر پراٹے زمانے توں ایندے وچ وسنڈ آ لے لوکس دیاں نشانیاں اچ وی ایندے اندر سانھیاں لاتھیاں ہن۔

پراٹے زمانے وچ لوک بالخصوص حاکم اپنے آپ کوں قلعیں دے وچ محفوظ تصور کریندے ہن۔ انہاں قلعیں دے اُتے لگے جھنڈے انہاں دے اقتدار دا ہوکا ہوندے ہن۔ قلعہ فتح کرڻ تے اپٹا جھنڈا لاوڻ دا مطلب ای ایہو ہوند اہا جو ہن اے علاقہ فلاٹے حکمران دے قبضے وچ آگئے۔

چولستان وچ ڈھیر سارے قلعیں دے آثار ملدے ہن۔ انہاں وچوں کجھ تاں ہن صرف مٹی دیاں ڈھیریاں یا ٹھیر ہن۔ کجھ اتکھے قلعے وی ہن جیڑھے سمبھالڻ آلیاں دیاں لکھاں لا پرواہی دے باوجود اچنی عظمت دے آثار کول زمین دے سینے تے چھائی کھڑے ہن۔ انہاں وچوں کجھ پٹھر ریت ہن۔

قلعہ ڈیرا اور

چولستان دے سمھٹائیں قلعیں وچوں وڈا تے سردار قلعہ ڈیرا اور ہے۔ 834ء وچ راجہ راول دیواسدھ ایندی بٹیا درکھی۔ ایندے ای ناں تے ڈیرہ راول اتیں بعد وچ ڈیرا اور مشہور تھیا۔ 834ء توں 1733ء تاں ایں قلعے تے بھٹی راجیں حکمرانی کیتی۔ راجہ راول دے پنجویں جانشین ایندے حکمران رہے۔ قلعے دی کرسی سطح زمین توں بہوں اُچی ہے۔ اتیں ایں قلعے دے چالہی برج ہن۔ مرکزی دروازے دے نال آلا برج مولاکلاں وچ سبھ توں وڈا برج ہے۔ اتیں ایں برج داناں وی ایندے بٹاواں آ لے دے ناں تے سکوہا برج ہے۔

عباسی نوابیں جڈاں اے قلعہ بھٹیاں توں اپٹے قبضے وچ گھد اتاں اوں ویلے ایندے ادھے برج کچے تے ادھے برج پکے ہن۔ عباسی نوابیں برجیں سمیت پورے قلعے کوں پکا کرواڈتا بلکہ اینکوں ناقابل تخییر بٹاڈتا۔ اے قلعہ مربع شکل دا ہے۔ جیند اہر پاسا 205 میٹر دا ہے۔ اتیں ایندے برجیں دی اُچائی 30 میٹر ہے۔ تمام برج مخروطی شکل دے ہن اتیں بظاہر ڈیکھن وچ کوجہیں ہن۔ حقیقت وچ ہر برج دا تعمیری ڈیزائن ڈوجھے برج کنیں مختلف ہے۔

قلعے دی فصیل دے باہروں اُچائی زیادہ تے اندروں گھٹ ہے۔ جیڑھی ایں گالھ دی دلیل ہے جو قلعے دے اندر زیر زمین عمارات وی ہن۔ قلعے دے اندر شاہی بیگمات تے اہل خانہ کیتے چار دیواری آلا شاہی حصہ ہے جیندے کمرے دیاں چھتاں لکڑ دیاں منقش تے دروازے وی لکڑ دے کم آ لے ہن۔ قلعے دے اندر فوجی بیرک، خدمت گاریں دے رہن دی جاہ، قیدیاں واسطے جیل خانہ وی موجود ہے۔ توشہ خانہ وی ہے۔ قلعے اندر نواب واسطے گرمائی رہائش گاہ زیر زمین ہے۔ جیندے وچ پوڑیاں دے نال نال لوہے دی لائن دے ذریعے ٹھیلے نال اندر باہر آیا ونج سگھیندے۔ ایں زیر زمین عمارت اُتے ریاست دے امور دی انجام دہی واسطے ایڈمن بلاک بٹایا گیا ہے۔

قلعہ پھولڑہ

اس قلعے دے متعلق روایت ہے جو اے قلعہ بیکانیر دے بانی بیک حکمرانیں توں پہلے دا تعمیر کردہ ہے۔ روایت اے وی ہے جو بیکانیر دی خوبصورت عمارتیں وچوں رنگ محل دی ہک قدیم عمارت ہک نامور سردار روکھو پھلاٹی تعمیر کروائی ہائی اتیں اے سردار پھولڑہ دے علاقے دا حکمران ہا۔

قائم خان عرباٹی دے پتر اکرم خان عرباٹی ۱۱۶۶ھ وچ اس بر باد تھئے قلعے کوں نویں سروں مرمت کروایا۔ اس قلعے دیاں فصیلیں اتیں ایندے اندر موجود عمارتیں دیاں دیواریں کوں اندروں باہروں پکیاں سلاں دی چولی چڑھائی۔ ہک کھوہ مٹھے پاٹی دا پکی سلاں آلا قلعے دے اندر بٹوایا اتیں ترائے کھوہ باہروں بٹوایے۔ قلعے دے چارے کونیاں تے مینار پیٹھے ہوئے ہن تے محافظیں دے کمرے دی انہاں میناراں دے اندر ہن۔ قلعے دے مشرقی حصے وچ ترائے منزلہ عمارت ہائی۔ اے عمارت یا پورا قلعہ لاکھا پھلاٹی دی رہائش گاہ ہائی جیڑھا اتھوں دا مشہور حکمران گذرے۔ سر صادق محمد خان ہک شاہی فرمان دے ذریعے قدیم شہر پھولڑہ کوں ۱۹۲۷ء وچ تحصیل دا درجہ ڈٹاتا اتیں وڈے پتر عباس عباسی دے ناں تے شہر کوں فورٹ عباس دانان ڈٹاتا۔

قلعہ بجنوٹ

اے قلعہ بجے رائے دے پیوتنودا تعمیر کردہ ہے جیڑھا قلعہ ڈیر اور دے بانی راجہ دیواسدھ داڈا اڈا ہا۔ راجہ تنوکوں دیوی بیجا سانی دے اشارے تے ہک دفن شدہ خزانہ لبھیا ہا۔ جیندے نال اوں اے قلعہ تعمیر کروایا اتیں اینداناں بجنوٹ رکھیا۔ اس قلعے وچ ہک مندر ہا جیندے وچ بیجا سانی دیوی دا مجسمہ رکھیا ہو یا ہا۔ اے قلعہ ۱۷۵۷ء وچ بٹایا گیا ہا ۱۷۵۷ء وچ موریا خان دادپوترے ایندے مرمت کروائی تے اس تے قابض تھیا۔ اے دادپوترے سردار اتھوں لنگھن آ لے سوداگریں کنیں راہداری وصول کریندا ہا۔

قلعہ دین گڑھ

قلعہ دین گڑھ تحصیل صادق آباد وچ ہے اے قلعہ جیسلمیر دی سرحد تے ہے۔ ایندرا پرائاناں قلعہ ترہاراہا۔ قلعہ ترہاراہا دے کھنڈرات تے بہادر خان ہلاٹی ۱۷۵۷ء وچ اینکوں قلعہ دین گڑھ دے ناں نال دوبارہ تعمیر کروایا۔ اے جاہ ریاست جیسلمیر دے مقابلے تے ہک جنگی دفاعی پوزیشن ہائی۔ ہن اے قلعہ خود کھنڈر تھی چکیئے۔ ایندے دمدے تے فصیل ڈسیندی ہے جو اے ہک مضبوط تے اُچی شان والا قلعہ ہا۔

قلعہ موج گڑھ

چولستانی قلعیں وچوں موج گڑھ پکا تے سوہٹا قلعہ ہے۔ ایندی موجودہ بٹیا دے ۱۱۵ھ وچ رکھی گئی۔ ایں قلعے دی بٹیا دہک قدیم قلعے لودھرا دے کھنڈرات تے رکھی گئی۔ لودھرا ہک قدیم قلعہ ای نہ ہا بلکہ ہک قدیم قصبہ تے قوم وی ہائی۔ قلعے دی فصیل تے برج کچی سلاں دے بیٹھے ہوئے ہن۔ قلعے دے باہروں قلعے دے بانی معروف خاں کھراٹی دامقبرہ کچی سلاں دا بٹیا ہو یا ہے۔ ایندے نال کچی سلاں دی مسیت وی ہے تے پئے پاسوں پاٹی دا تلاء ہے۔ اے قلعہ مروٹ دے مغرب آ لے پاسے ۱۸ میل دے فاصلے تے ہے۔

قلعہ اسلام گڑھ

قلعہ اسلام گڑھ ۱۶۰۸ء وچ سکھ راجہ راول سری بھیم سنگھ دیہہ سال دی مدت وچ بٹوایا ہا۔ ایندے وچ لگبھن آلا پتھر ڈاندریڑھیاں تے جیسلمیر توں آیا تے پکیاں سلاں مقامی طور تے تیار کیتیاں گیاں ہن۔ ایندرا پہلاناں راجہ بھیم سنگھ دے ناں تے ”بھیم واڑ“ ہا۔ ایں قلعے دا برتھ سٹون بھابری رسم الخط وچ قلعے دے پختہ دروازے تے لکپیا ہو یا ہے۔ گڑھی اختیار خاں دے حاکم اختیار خان مندھائی ایں قلعے تے قبضہ کیتا تے ایندانا اسلام گڑھ رکھیا تے قلعے وچ مسیت بٹوئی۔ بعد وچ مبارک خان ثانی ایندے اُتے قبضہ کر گھدا۔

قلعہ مروٹ

دریائے ہاکڑہ دی کندھی تے قدیم قلعہ مروٹ موجود ہے۔ دریا دا پاٹی ایندی کندھی نالوں لنگھدا ہا۔ روایت ہے جو چتوڑ دے حاکم راجہ مہروٹ اینکوں بٹوایا ہاجیدی وجہ کنیں اے قلعہ مروٹ سڈ ویندا ہے۔ قلعہ مروٹ جام سومرا دے قبضے وچ وی رہیا جیں ۱۲۹۱ء وچ ایندی مرمت وی کروائی ہائی۔ ۱۷۴۱ء وچ نواب مبارک خان قلعہ مروٹ والی جیلسمیر کنوں کھس گھدا۔ اتیں قلعہ تے علاقے مروٹ کوں ریاست وچ شامل کر گھدا۔

قلعہ مروٹ ہک اُچے ٹپے تے بٹایا گیا ہاجیڑھا ڈاھ میل دے فاصلے توں نظر آندا ہا۔ مربع شکل دے قلعے دی ہر پاسوں لمبائی ڈوسو کرم ہائی۔ فصیل دے نال مضبوط کچے برج پٹھے ہوئے ہن۔ مغربی دیوار دے نال ہک محل دے آثار ہن۔ آہدن اے گڑھی مہاراجہ صورت سنگھ والی بیکانیر دی ہائی۔ مشرقی دیوار دا شمالی حصہ پختہ ہائی تے ایندے ڈو برج وی پختہ ہن۔ انہاں برجیں کوراجہ مانگ دا برج آہدن۔ راجہ مانگ رائے وی والی بیکانیر ہا۔

چولستان دے قلعیں وچوں قلعہ مروٹ واحد قلعہ ہے جیہدے اندر جین مندر وی ہا، ہندو مندر وی ہا اتیں مسیت وی ہائی۔ اتیں قلعے دے اندر ہندو ساہوکاریں دے گھر وی ہن تے قاضی شہر دے نال پے مسلمانیں دے گھر وی ہن۔ البتہ ہندو ساہوکاریں دے گھر ترائے ترائے منزلاں آ لے ہن کجھ زمین دوز وی ہن۔ مسلمانیں دے گھر کچے ہن۔

سرائیکی علاقے دے کجھ وٹ تے پوٹے

۱۔ اک: (آک) Milk weed

ایہہ بوٹا اکثر ٹیپیاں تے وٹاں دے مُنڈھ وچ آپوں آپ تھی آندے۔ اک دے ڈوڈے سوہٹے ڈسٹن آلے پھل ہوندن۔ پترے بھتے وچن تاں وچوں کھیر دی کار مادہ نکلدے۔ عام طور جھاڑی دی کار ہوندے۔ ایہہ بوٹا ڈاہٹ دا تھی ویندے۔ بھیدیاں پکریاں پترے کھاندن۔ صفراء کیتے ایندے ڈنڈیاں دی مالھاں بٹاتے کچی وچ پیندن۔ اکڑی ایندی پک وئی اے۔

۲۔ بوہڑ (برگد): Ficus Bengalensis

ڈھیر کھنڈار آلا پھوں وڈا وٹا اے۔ ڈیکھن نال سدھ نی پوندی جو ایہہ ہک بوٹا ہے یا کھنڈ (جھنگلی)۔ پرائے وٹاں دیاں جڑھاں اتوں تلے ڈاڑھی وانگوں لکدن تے بھونیں وچ وڑتے وت چا پوندن۔ پترے موٹے، وڈے تے گوڑھے ساوے ہوندن۔ بوہڑ تے ریتیاں گوبگوریاں لگدین۔ جیرھے پگھلی شوق نال کھاندن۔ مشہور اے جو سکندر یونانی دی کیئی فوج بکے بوہڑ تلے آگئی تھی تے ایندی عمرھاں دا گویڑ ہزاراں ورھوں لایا ویندے۔

۳۔ پچیل (پیل، بودھی): Ficus Religiosa

وڈے وٹیں وچوں سر کڈھواں اے، ایندی اُچائی تے چھتری دا گھیرا سو فٹ توں وی ودھ تھی سگدے۔ مُنڈھ چھی ست وڈے تے وچ وٹ تے چو فیر کھنڈ ویندے۔ ہکاڑا تادی کہیں وڈے وٹاں گھٹ نی ہوندا۔ پان دے پترے دی کار ایندے پتریں دے سرے تیں پوچھڑ جہیں ہوندی اے۔ کرائے توں پہلے ایہہ پترے پیاتھی ویندن۔

۴۔ پھوگ: (Fire Bush)

ریڑھے علاقے دی جھاڑی اے۔ اٹھ تے پکریاں دا گھاہ پکھٹھا (چارہ) اے۔ ایندے پترے نی ہوندے تے لکڑ وڈے شانا کولا بٹیندی اے تے ایندا پھل مٹی وچ پک ویندے۔ ایہہ پھوگلی اکھویندے تے بھاجی پکا وٹ یا آٹے وچ ملا کراہیں مٹی روٹی پکا وٹ دے کم آندے۔

۵۔ ٹالمی (شیشم، انڈین روزوڈ): *Dalbergia sissoo*

بہوں تھیوٹ آلاوٹ ہے اکثر رستیاں دے ڈوہائیں پاسیاں تے رہایا ویندے۔ لکڑ سخت تے مضبوط ہوندی اے۔ تہوں پالٹ توں ودھ فرنیچر بٹاواٹ دے کم آندی اے۔ عمرھاں لمبی ہوندی اے، عام کرتے ویہہ اکوہہ ورھیاں وچ ورتن جوگی تھی چکی ہوندی اے۔ تہوں دھیریں چمٹن تے رہاواٹ دی ریت اے۔ تاں جو انہیں دے پرنیجن ویلے ڈاج بٹایا وچ سسگیجے۔ سیالے وچ پتر کیر ڈیندے تے بہار وچ بہوں نئے پیلے پھل تھیندن۔ پترے گول تے نئے ہوندن۔

۶۔ چال/پیلاہوں: *Salvadora Persica*

چال دے واٹ تے لگے پیہلوں دے پھل پاروں (پر دے واٹ تے پھل دی کار) اینکوں پیہلوں وی آکھیا ویندے۔ ایہہ نئے قد داسدا بہار واٹ اے۔ کڈاہیں کڈاہیں پنجاہ فٹ تاں اچا وی تھی ویندے۔ ایندے نکرے پترے بریک تے نوکیلے ہوندن۔ بوٹا ہروں پتریں نال کچیا ٹوٹا تے اندروں تنیاں (منڈھاں) دے ہک چال (NET) واٹوں ہوندے۔ پیہلوں دانکا پر دی کار پھل کھادا ویندے اتے سکے پیہلوں ناں دا اٹا وی ورتیندے۔ چال عام طور تے تھل دے بے کار زمینیں تے تھی آندی اے۔ ایندی لکڑ گھٹ اہمیت دی ہوندی اے۔ ایندا پھل ”پیلاہوں“ شوق نال کھادا ویندے۔ خشک پھل گوں کو کیر آہدن۔ ایندے پترے بھیڈاں تے اٹھیں دے گھاہ چٹھے داکم ڈیندن۔ چال دی ہک ونکی جھت اے۔ سوائے ڈندواٹ (مسواک) ایندا پیا کوئی کم کائینی۔ لکڑ کوڑی ہوندی اے تے ایس کنوں مساک داکم وی گھدا ویندے۔

۷۔ جٹوں (جامن): *Syzygium Cumini*

لمباتے سدا بہار واٹ سوفٹ توں اچا وی تھی سگدے۔ ایندی عمرھاں سوورھے ہوندی اے۔ ایندے وڈے وڈے پترے لمبو ترے، موٹے تے تلکٹے ہوندن۔ انھاں دارنگ پہلے لکسکواں کاشنی تے وت ساوا تھی ویندے۔ جٹوں دا پھل ساواٹ بھاووں دی سوغات اے۔ ایندے رنگ گوں جامٹی آکھیا ویندے۔

۸۔ چنڈا گندہ (Prosopis)

چنڈا ریتلے علاقے دامضبوط وٹا اے، حیدری لکڑ پالٹ توں علاوہ مکا میں دے در در وازیاں تے چھتوں وغیرہ دے کم آندی اے۔ عام طور ایندا قدنی ودھدا تے ایہہ آپٹی شکل وگاڑ گھندے۔ ایں کیتے لوک اینکوں ٹنگ سٹیندن ایں کیتے رکھ (سرکاری زمین) تے پاتا ویندے۔ تھل وچ ڈیکھ بھال ٹھیک تھیوے تاں سدھاتے ترہہ فٹ اچا تھی ویندے تے گھیرا ڈاہ فٹ تیں بن ویندے۔ ایندیاں پھلیاں سنگر سڈیندین۔ انھاں گوں گھیو وچ اُبال کراہیں یا ڈہی دے نال ملا کراہیں کھاندن۔ سکا کراہیں محفوظ وی کر گھندن اٹھ تے بھپڈاں پکریاں ایندے نویاں غاشاں کوں شوق نال کھاندن۔

۹۔ سہانجڑاں، (سوبا نجا) Morinaga Oleifera

پھلی دار وٹا اے۔ پھل تے چیترو وچ ایہہ چٹے پھلاں دے پھلیاں نال لڈتیج ویندے۔ ایندے پھل گوڑے ہوندن پر اُبال کراہیں حکیمی نئے وانگوں پکائے ویندن تاں سوادہی بھاجی بڈی اے۔ کڈاہیں کڈاہیں ایہہ وٹا ترہہ، پینترہہ فٹ تائیں اچا تھی ویندے۔ لکڑ پالٹ دے کم آندی اے۔ نئے پوٹے دیاں جڑھاں گوں سہانجڑاں دیاں مولیاں آکھیا ویندے تیں انہیں دا اچار پاتا ویندے۔ ایہہ وٹا دیہاتیں دے گھراں وچ رہا یا ویندے۔

۱۰۔ گرینہہ اگریٹا (گری کا درخت) Caper Bush

ایہہ اوہ وٹا اے، جیکوں ڈیلیھے (مٹھاتے رتتا پھل) لگدن۔ ایہہ بے کار زمیناں تے تھیندے۔ اے گھٹا یا پالٹا اے تے ڈنگے پھڈے شہتیراں دے کم آندے۔ ایندے پھلاں کوں سبزی دے طور اُبال کراہیں کھادا ویندے۔ ڈیلیھے دا اچار پاتا ویندے یا کہیں اچار وچ ملا گھدا ویندے۔

۱۱۔ ککڑ (بُول) (Acacia Nilotica)

اُجالمبا ککڑ آپٹنی چھل، پھل تے تیکھے کندیاں پاروں مشہور وٹا اے۔ بھوری چھل چمڑا رکٹن دے کم آندی اے۔ گھٹ عمر ہاں آلے وٹا تے کندے وڈے تے ڈھیر ہوندن اتے وڈی عمر ہاں آلے تے نکلے تے گھٹ۔ پترے کہیں پکھی دے کھمبیں دی شکل دے ہوندن۔ گوڑھے ساوے یا ساوے کچ رنگ وچوں ہلکی سلیٹی لستک مریندن۔ نکور غاشاں بھپڈاں پکریاں دے گھاہ پٹھے داکم ڈیندن۔ لکڑ زرعی آلات بناوٹ دے کم آندی ہے۔ ایندیاں پھلیاں پکریاں دے کھیر وچ وادھے دامو جب سجھیاں ویندن۔ علاقے وچ دیسی تے انگریزی ڈوونکیاں دے ککڑ پاتے ویندن۔

۱۲۔ گنوار بوٹی (گھیکوار، ہک طبتی پودا) (Alovera)

ایہہ بوٹی بھونیں توں ڈونٹ اُچی ساوے چھلکے تے شیشے دی کارگو دے آلی ہوندی اے۔ ہر پھلی منڈھ گنوں چوڑی ہوندی اے۔ عام طور تے، پھل گوبھی دے ڈنڈاں دی کار تھیندی اے۔ ایندے کتلے گٹ کراہیں چھل تے، لوٹ نال کھادے ویندن تے حکیمی نسخے نال بٹا جوڑتے سوادی بھاجی وی پکائی ویندی اے۔ حکیم لوک کئی دوائیاں وچ کتلے ملیندن تے اٹھیں دے بیماریاں دا اے علاج وی اے۔

۱۳۔ لسوٹا (انڈین چیری، سپستان) (Cordia Dicho Tomal)

مندھرے قد دا پتر کیرن آلا وٹا اے۔ پتر چوڑے تے گول ہوندن۔ پکیا ہویا پھل گلابی تے اندروں لیس آلا ہوندے کچے تے ساوے لسوٹے دا اچار پوندے تے پیلی جھال آلا پکا بطور پھل دے کھادا ویندے۔ ڈوونکیاں وچوں نکلے پھل آلا لسوٹے تے وڈے داٹے آلا لسوٹا اکھویندے۔

۱۴۔ نم: (Azadirachta indica)

نم داوڈا وِصَب جراثیم مارٹا اے۔ نم دی چھل ہلکے رنگ دی ہوندی اے۔ نم دے پترے تنے دے کھپے سچے اگٹوں کچھوٹوں ہوندن تے سرے تے وی ڈپترے ہوندن۔ ایہہ سدا بہار وٹا اے۔ صحت بخش اے۔ ایندے ٹینگڑیاں دے ڈندوٹا یاد اتن بٹائے ویندن۔ ایندے پتریاں کون اُبال تے پاٹی کنوں ڈیٹول داکم گھدا ویندے۔ یعنی ایہہ جلدی مرضیں دا علاج ہوندن۔ اینکوں نئے سادہ پر دی کارنبولیاں لگدین۔ ایہہ وی کارآمد ہن۔ ایندے پتریاں دی بٹاوت ڈندالی ہوندی اے۔

۱۵۔ ہرنولی: (Caster Bean)

مندھرے قد دا وٹا اے۔ ایندرا بچ پک کراہیں کالاتھی ویندے، اینکوں وی ہرنولی آکھیا ویندے۔ عام طور تے گھریں وچ نی رادھا ویندا، کیوں جو ایندے پترے ہتھ دے بجے دی کار ہوندن۔ تہوں سمجھیا ویندے جو بندہ سویل اٹھی تے ایندے متھے ناں لگے۔

مشقی سوالات:

- ۱۔ سبق دے اندروں اوہ کیے لفظ ترتیب نال لکھو، جنہاں دے مترادف بریکٹ وچ ڈٹتے، گین؟
- ۲۔ تساں کیڑھے کیڑھے وٹا تے بُوٹے اتے اُنھاں دے پھل ڈٹھے ہوئے ہن؟ چارٹ دی شکل وچ نشان لاؤ؟
- ۳۔ سرانیکسی علاقے دے نشا بڑتے وکھرے وٹا تے بُوٹے کیڑھے کیڑھے ہن۔ ناں لکھو؟
- ۴۔ مشکل الفاظ دے معنی لکھو

صفرا ، مالھاں ، گویڑ ، ڈالٹن ، لسکواں ، غاشاں ، چھل ، وِصَب

لوک میلے

جنت سنویں سوہنی جاء تے وی بندہ کلہا نہ رہ سگیا اتے اوکوں اپنٹے ڈکھ سکھ اچ بھنیوالی سا ننگے ڈو جھے بندے دی لوڑ پئی تاں دنیا وچ بھجج ڈتا گیا۔ ہزاراں سال پہلے غاراں وچ وسن والا انسان ہووے تے بھانویں اچو کے جدید ٹیکنالوجی دے دور وچ ساہ گھند بندہ، کلہپ کوں موت سمجھدے۔ ایہارل پھنٹ اتے رل وسن دی راندی انسان کوں کائنات اچ موجود ڈو جھیاں چیزاں توں وکھری سنجائ عطا کریندی ہے۔ رل مل کے کھٹن کماوٹ اتے کٹھے تھی کراہیں کھاوٹ اوندی فطرت وچ شامل اے۔ ایہا میل ملاپ دی فطری عادت ای انسانی میلیاں ٹھیلیاں دانجوک بٹی۔

ست دریاں نوں دی بھاگ بھری دھرتی جیکوں ”سرائیکی وسیب“ داناں ڈتا گئے، ہزاراں سالیں توں اپنٹے تہذیبی پندھ کوں سانجھی آندی ہے۔ تاریخی اتے ثقافتی حوالے نال سرائیکی علاقہ اپنی نوٹیکلی سنجائ رکھیدے۔ ایں ثقافت وچ صحرائی اتے دریاں نوں دی مٹن تے وسن والے لوکیں دا ثقافتی انداز وی شامل ہے اتے ایندی سونے سنویں دھرتی دے سینے تے تھیوٹ والیاں فصلاں وی ایں ثقافتی انداز دا حصہ ہن۔ سرائیکی وسیب دے ڈھیر سارے رنگیں وچوں ہک نوٹیکلا رنگ کہیں خاص موقع تے رل مل کراہیں خوشیاں سانجھیاں کرن ہے جیکوں ”میلے“ آکھیا ویندے۔

سرائیکی وسیب وچ لوک میلیاں دی روایت صدیاں پراٹی ہے۔ اے میلے اپنی نوعیت دے اعتبار نال مختلف قسماں دے ہن۔ جنہاں وچوں موسمی میلے، بزرگان دین اتے اولیائے کرام دے عرساں دے موقعیاں تے لکڑ والے میلے، اتے مذہبی تہواراں اتے مشتمل میلے خاص طور تے قابل ذکر ہن۔ موسمی میلیاں کوں اساں فصلاں دے میلے وی آکھ سگدے ہیں۔ کیونجواے میلے ہک اتجھے موسم وچ منعقد تھیندن جڈاں فصل پک تے تیار تھیوٹ وچوں کجھ ڈینہہ باقی ہوندن پرائیکوں کھاد پاٹی دی لوڑ اصلوں نی ہوندی، چٹ بالکل بے فکر اتے ویلھا ہوندے۔ انہاں موسمی میلیاں کوں ”وساخیاں“ اتے ”ساوٹیاں“ دے ناں نال یاد کیتا ویندے۔ پاکستان بٹن توں پہلے سرائیکی وسیب دی ہندواتے سکھ آبادی وی ”وساکھی“ دا تہوار منیندی ہئی۔ وساکھی دے میلے تہذیبی شروع تھیندن جڈاں بہار دی رت اپنٹے چھیکڑ کوں پجدی ہے تے وسیب دی ہک وڈی آبادی کوں اوندے پورھیے دا پھل ملدے۔

وسیب دے لوک رل مل کراہیں یعنی ونگار دی صورت وچ کٹکاں دی کٹائی کریندن۔ ایہ رت پورے وسیب کیتے خوشیاں داسنہا گھن تے آندی ہے۔ ہک سرائیکی شاعر دے آکھن موجب:

لگیاں وِت وِساکھیاں جھومری جھم ٹرے
لُوں لُوں اندر پریت دے رتے پھل کھڑے

ڈو جھی قسم دے میلے اوہن جیہڑے بزرگان دین اتے اولیائے کرام دے عرساں دے ڈیہاڑیاں وچ منائے ویندن۔ سرائیکی دھرتی اُتے سینکڑاں، ہزاراں سال پرانے تاریخی مقامات دیاں نشانیاں وی موجود ہن اتے اتھاں آباد قدیم تاریخی شہر وی ایں دھرتی دے شاندار ماضی دی یاد ڈو ویندن۔ وادی سندھ وچ محمد بن قاسم دی آمد دے بعد جیہڑے چار شہراں کول اسلامی تہذیبی مراکز اتے علوم و فنون د امرکز ہووٹ دا شرف حاصل تھیا انہاں وچوں اُوج شریف اتے ملتان کول بہوں عظمتاں نصیب تھیاں۔ اُوج شریف وچ صدیاں توں جاری ”میلہ اوج شریف“ دراصل چار میلیاں اُتے مشتمل ہک سلسلہ ہے جیہڑا تسلسل دے نال ہک مہینے تیں جاری رہندے۔ بہاول پور دے علاقے وچ چولستانی میلہ ”چنٹ پیر“ بہوں مشہور ہے جیہڑا حضرت چنٹ پیر دے عرس دے موقعے تے مسلسل ست جمعراتیں اُتے مشتمل ہوندے۔

سرائیکی وسیب دے ڈو جھے بزرگان دین جنہاں دے مزارات اُتے عرساں دے ڈیہاڑیاں وچ میلے لگدن، انہاں وچوں حضرت بابا فرید (پاک پتن)، بہاؤ الحق زکریا ملتانی، مخدوم رشید حقانی، حضرت شاہ یوسف گردیز، حضرت موسیٰ پاک شہید، شاہ شمس سزوارمی (ملتان)، حضرت جلال الدین سرخ بخاری، مخدوم جہانیاں جہانگشت، حضرت محبوب سجائی (اوج شریف)، حضرت دیوان مشائخ چاولی (بورے والا)، قبلہ عالم خواجہ نور محمد مہاروی (چشتیاں)، حضرت عالم پیر بخاری (شہر سلطان)، حضرت دین پناہ (دائرہ دین پناہ)، پیر جہانیاں (مظفر گڑھ)، حضرت سخی (خوشاب)، حضرت کروڑ لعل عیسن (کروڑ لعل عیسن)، حضرت سلطان باہو (شورکوٹ)، سلطان سخی سرور (ڈیرہ غازی خان)، حضرت پیر پٹھان (تونسہ شریف)، محکم الدین سیرائی (بہاول پور) اتے حضرت خواجہ غلام فرید (کوٹ مٹھن شریف) خاص طور تے قابل ذکر ہن۔

بزرگان دین دے عرساں نال جڑیئے اے میلے جتھاں ہک پاسوں لوکاں دی روحانی عقیدت مندی، منتاں،
 منوتیاں اتے آساں مُراداں کول پورا کرڻ دا سبب بڻدن، اُتھاں ڈو جتھے پاسوں ڈھیر سارے لوکاں جیویں جو ہوٹل
 والے، مٹھائی بٹاؤن والے، مکھاٹیاں دا کاروبار کرڻ والے، کپڑیاں، زیورات، ہالیں دے کھڈاؤٹیں، نیاری اتے
 خواتین دے ہار سنگھار دا سامان وچھڻ والیاں سانگے معاشی فائدے دا سبب وی بڻدن۔ میلیاں دے موقع تے ڈاندیں
 دی ہاٹھ، اُٹھیں دی دوڑ، پہلوانیں دیاں کشتیاں، نلی پکڑن اتے کبڈی دے مقابلے وی ڈیکھن دے قابل ہوندن۔
 میلہ ڈیکھن سانگے لوک پرے پرے توں ٹولیاں بٹا کر اہیں پیدل، ڈاندر ریٹھیاں، ٹریکٹر ٹالیاں، جیپاں کاراں،
 موٹراں وغیرہ اتے سوار تھی کر اہیں میلے وچ شریک تھیندن۔ انہاں میلیاں وچ آوڻ والیاں دی خوشی ڈیکھن دے
 قابل ہوندی ہے۔ مدت کراؤ دے وچھڑیئے سنگتی، ساتھی، یار پہلی ہک پئے کو بھاکلاں پاتے ملدن اتے ول ٹولیاں دی
 صورت وچ ٹر پھر کر اہیں میلہ ڈیہدن۔ حضرت چنڻ پیر دے میلے نال جڑے ہک لوک گیت دے بول ملاحظہ کرو:

اَچ ڈیکھو جُل تے یار ہے میلہ چنڻ پیر دا
 من موہٹا تے من ٹھار ہے میلہ چنڻ پیر دا
 چنڻ پیر دے میلے ویساں میں ونج تے منتاں لہیساں
 دل دی ساری مونجھ لہیساں میں چمساں ونج دربار
 اَچ ڈیکھو جُل تے یار ہے میلہ چنڻ پیر دا

ترتیبھی قسم دے میلے مختلف تہواریں اتے مشتمل ہن۔ پاکستان پٹن توں پہلے مقامی ہندو آبادی سرانیکسی وسیب دے
 قدیم شہر ملتان دے آہروں باہروں مذہبی تہوار، دیوالی اتے ہولی دے نال نال پدھلہ سنت، سورج گنڈ، رام تیرتھ،
 جوگ مایہ، وساکھی اتے نارنگھ چوداس ناں دے تہوار منیندی ہئی۔ اسلام دی آمد دے بعد پورے سرانیکسی وسیب وچ
 عیدین (مٹھی عید، وڈی یا ہکر عید، چوری والی عید)، شپ برأت اتے شپ معراج کول وی مذہبی عقیدت مندی نال
 میلے طور منایا ویندے۔

بیگ صیب دی پلیٹ

اب توں ترہہ تری سال پہلے یونیورسٹی توں تعلیم مکمل کرن توں بعد نہجھو دی ہک ملٹی نیشنل کمپنی اچ نوکری تھی۔ سیٹاں صرف ڈوہن تے امیدوار ڈھائی سو۔ نہجھو ڈو وچوں ہک اچٹی سیٹ کڈھ گیا۔ اونکوں ترائے ہزار تنخواہ ملی، جیپ دی سہولت علیحدہ۔ باہرے ملکیں دے تعلیمی، کاروباری تے تفریحی دورے ایس توں علاوہ۔ نہ رشوت تے نہ بے ایمانی۔

نوکری کنوں پہلے پڑھائی دے دوران نہجھو کوں سواڈو سو روپے مہینہ گھروں ملدے ہن۔ جیندے نال او یونیورسٹی وچ ہوٹل تے پئے سارے اخراجات پورے کریندا ہا۔ اوں ویلھے گھر کنوں یونیورسٹی دا چار سو کلومیٹر دا سفر او گورنمنٹ بس سروس تے کریندا ہا۔ پرائیوٹ بساں بہوں گھٹ ہوندا یاں ہن۔ گورنمنٹ بسیں دے اکثر شیشے تڑے ہوئے ہوندے ہن۔ سردیاں تے بھانویں گرمیاں، مٹی دھوڑتے ہو دا داوتھر سوارئیں کوں برداش کرٹا پوند ہا۔ نہجھو ہر مہینہ گھر دا چکر لیندا ہا۔ اوکوشش کریندا ہا جو بس دی آدھی والی سیٹ ملے۔ رات کوں اچٹی لکار لھیٹ، گوڈ کیں وچ منہ ڈے، اگلی سیٹ دی کنڈ اچ گڑ اوٹی تے سر ڈتی پیا ہوندا ہا۔ ساری رات دا سفر کرتے او پئے ڈیہو ار یونیورسٹی چنچدا ہاتاں سراج مٹی، منہ سکا، کنیں وچ شکاٹ تے جسم آکڑیا ہویا ہوندا ہا۔ اڈے تے بس توں لہہ کھڑا ہاتاں اینویں لگدا ہا جیویں حالی وی بس چلدی ویندی اے۔ دھندھوڑے وی ڈو چار آویندے ہانس۔ ڈھانڈئیں پوندیں او یونیورسٹی چنچ ویندا ہا۔

ہوٹل دی روٹی ہوں سادہ تے عام قسم دی ہوندی ہی۔ تھوڑا جیہا سالن تے ڈو پتلیاں پتلیاں سڑیاں روٹیاں۔ ایڈوں جوانی دے ڈیہہ۔ پلیٹ وچ ہک آلوں، ہک وڈے گوشت دی بوٹی۔ آلو تے بوٹی پلیٹ وچ ہک پئے کوں ڈیہدے پئے ہوندے ہن تے نہجھو انہا ئیں ڈو ہائیں کوں تاڑی پیا ہوندا ہا۔ نہجھو آکھدا ہا جو اینویں کڈا ہیں رچے تے کڈا ہیں ساکھے بوکھے تھی وقت گزاریا ہا۔

تعلیم حاصل کیتی تے نوکری ملی تاں نہھو دے حالات بدل گئے۔ کمپنی دا صدر دفتر کراچی وچ ہا۔ نہھو کوں نوکری کریندیں ڈومہینے تھئے ہن، دفتر وچوں ہک چٹھی آگئی جو اگلے ہفتے ہک پنچ ڈومہینے تھو ارا سالانہ کانفرنس اسلام آباد دے ہک فائیسٹار ہوٹل وچ ہے تے ونچٹاں وی ہوائی جہاز تے ہے، تہا کوں اطلاع ہووے۔

نہھو کوں یقین نہ آیا جو ہک تاں اے سالانہ کانفرنس ہے تے اوندی نوکری تاں ڈومہینے دی ہے۔ شنیت چٹھی غلطی نال آگئی ہے۔ ڈومہینے جہا اے حیرانی جو کتھاں فائیسٹار ہوٹل تے کتھاں ہوائی جہاز دا سفر۔ اوں چپ چاکیتی جو حالی پورا ہفتہ پئے ڈومہینے، ونچٹے یا کینا۔

کانفرنس کنو ہک ڈومہینے پہلے صدر دفتر کراچی کنوں ونچٹا پکا کرٹن دا فون آیا جو نہھو میاں تہا کوں سالانہ کانفرنس دی اطلاع تھئی اے یا کیناں۔

نہھو کوں ول یقین تھیا جو واقعی کمپنی اونکوں وی سڈیندی پئی اے۔

نہھو ٹائم ٹیبل دے مطابق بہا و لپور کنوں ملتان ایئر پورٹ پنچ گیا۔ ہک سفری بیگ وی نال ہس، بیگ بک تھی گیا تے بورڈنگ کارڈ اوں گھن گدھا۔ لاونج وچ بیٹھے۔ خوبصورت ماحول۔ صفائی ستھرائی۔ ہوائی جہاز دیاں سواریاں ڈیکھ تے اونکوں گورنمنٹ بس دیاں سواریاں یاد آیاں۔ کتھاں بس تے کتھاں جہاز۔ اے گالھیں او سوچیندا پٹھا تے اعلان تھیا جو مسافر جہاز والے پاسے تشریف گھن چلن۔ لاونج دے پچھلے دروازے کنوں نکھتے تاں ہک کنال دا جہاز نظر آیا۔ نہھو آہدے میں تاں جہاز کوں اسمان تے ڈومہینے، اوتاں چیڑی جیڈا ہوندا ہا۔ اے جہاز تاں ویہہ مرلے کنوں وی وڈا اے۔

قطار بٹ گئی، نہھو وی جہاز تے چڑھ گیا، اندروں جہاز اچ ایئر ہوئس نہھو کنوں پچھیا سر آپ کی سیٹ نمبر کیا ہے۔ نہھو کوں پتہ کینا ہا، اوں بورڈنگ کارڈ اوں دے اگوں کر ڈتا۔ ایئر ہوئس سیٹ نمبر پڑھ تے اشارہ کیتا جی او ہے تہا ڈی سیٹ۔ نہھو اپنی سیٹ تے پنچ گیا۔ تھوڑی دیر بعد جہاز اڈریا تاں نہھو دے پیٹ اچ اچاڑ جھکاڑ شروع تھی گئے۔ کہیں ویلھے ایویں لگنے جو پیٹ بھریا کھڑے تے کہیں ویلھے لگے جو پیٹ خالی اے۔ آندراں پگیاں اوتوں

تے تھیوٹ پئے پگیاں تاں نہھو کوں اُپتے آوٹ شروع تھی گئے۔ تھوڑی دیر بعد جہاز ہوا وچ سدھا تھیا تاں اُپتے رُک گئے۔ نہھو دی طبیعت بحال تھی گئی۔ اوں پاٹی منگیا۔ ایئر ہوٹس وڈی تمیز نال پاٹی پیش کیتا۔ نہھو کوں چنگاں لگاتے اوں کوں ہوٹل دے بیرے یاد آ گئے۔ جنہیں کنوں اوں کوں اُپٹے حصے دی روٹی تے جھٹ مارٹی پوندی ہئی تے پاٹی پنج، چھی دفعہ منکرتوں بعد ملدا ہا۔

جہاز اسلام آباد ایئر پورٹ چُج گیا، سواریاں لہن پئے گیاں۔ نہھو وی لہہ آیا۔ لانج دے وچ اپٹا بیگ رنگ بیلٹ توں وُج چاتا تے باہر لے دروازے والے پاسے ٹر پیا۔ نہھو سامنے آوٹ آ لے ہک باوردی آدمی کوں امداد ٹھا۔ سرتے ہیٹ تے سفاری سوٹ پاتا ہویا ہا۔ اوں شخص بیگ کوں ہتھ پاتا تے نہھو کوں آکھیا بیگ مجھے دیں۔ نہھو کوں شک ہا جو وڈے شہریں وچ فراڈی ودے ہوندن۔ نہھو اوں کوں دھوکا سمجھ تے اوں شخص دا ہتھ بیگ کنوں تڑوا سٹیا۔ اوں شخص آکھیا ”سر میں آپ کے ہوٹل کی وین کا ڈرائیور ہوں، آپ کو ہوٹل لے جانا ہے۔“ نہھو آکھیا ”کا کا! وت ایس ڈس ناں، توں جو آوٹ سیت بیگ کوں ہتھ پاتی۔ میں تیکوں بیگ کتھاں ڈیندا ہم؟“۔ ڈرائیور نہھو کوں وین وچ پلھا آیا۔ پیاں سواریاں پوریاں کرتے ویگن ہوٹل چُج گیا۔ ہوٹل دے کاؤنٹر تے کھڑی ہک ریسپنسنٹ لڑکی انٹری کارڈ تے دستخط کروائے۔ پر لے پاسوں ہک ویٹر کمرے دی چابی چاتے آ گیا۔ نہھو دے ہتھوں بیگ گھن گھداتے آکھیا ”آؤ سر، آپ کو کمرے میں چھوڑ آؤں“۔ نہھو نال تھی پیا، لابی دی چھیک وچ سامنے ہک سٹیل دا ڈو پھالیہ دروازہ بند تھیا کھڑا ہا۔ دروازے دے نال دیوار تے لگے بٹن کوں ویٹر دبا یا، دروازہ کھل پیا۔ ویٹر نہھو کوں آکھیا ”آؤ سر“۔ نہھو اندر پیٹھا، ایہ کوٹھا ڈو کھڑے چبڈا ہا۔ نہھو آکھیا ”اے کرہ چھوٹا نمیں؟“ ویٹر آکھیا ”سر“ یہ لفٹ ہے۔“ نہھو آکھیا ”ہا ہا، میکوں پتہ ہے جو ایہ لفٹ ہے، پر لفٹ وی سوڑی ہے۔“

لفٹ چوتھی منزل تے رُکی۔ ویٹر بٹن دباتے دروازہ کھولیا تے ڈونہیں جوان باہر نکھتے۔ اگوں سچے کھپے ہک گیلری ہئی۔ گیلری اچ ہک اعلیٰ قالین پاتا ہویا ہا۔ ہلکی ہلکی روشنی تے مٹھی مٹھی موسیقی داسازینہ وچدا پیا ہا۔ خاموشی تے سکون ہا۔ تھوڑا گوں وُج تے کرہ آ گیا۔ ویٹر چابی لئی، کرہ کھولیا، نہھو کوں اندر وُجٹ دا اشارہ کیتا۔ کمرے

دی قالین کوئی بادشاہیں دے کرے دی قالین کنوں گھٹ کا سناہی۔ شاہی ڈبل بیڈ، جیندے سرائے سوہٹا تاج سجا ہویا ہا۔ ہک سوہٹی سینری دیوار تے سامنے نظر امدی پئی ہئی۔ بہوں وڈا ہک ٹی وی ہا۔ ڈوسوہٹیاں کرسیاں تے میز دیوار نال لگی پئی ہئی۔ کھپی دیوار تے فل پردہ ہا۔ جیڑھا ہلکے پھلے نال کمرے دی روٹق کوں ودھائی کھڑا ہا۔ ویٹر سیلوٹ کیتا تے آکھیس ”کوئی حکم سنیں“، نہھو آکھیا شکر یہ۔ نہھو کوں کیا پتہ جو پنجاہ یا سو روپے ٹپ ڈیوٹی پوندی اے۔ ویٹر کمرے توں باہر نکل گیا۔ نہھو کمرے دی ہر شے پھلوری۔ نہھو حیران تھیا، ہاتھ روم وڑ گیا۔ اندر دھاوٹ والا لمبا ٹب غیر ملکی ٹوٹیاں، چھ سفید وڈے تالیے، کپڑے دی ہٹی ہوئی نرم نرم جُتی، سامنے دیوار تے فل شیشہ تے کوئی پنچ، ست قسم دے لوٹن تے ہک ڈومشیناں شینک دے نال لاتھیاں ہن۔ شینک تے ہک ٹوٹی لگی کھڑی ہئی۔ جیڑھی جو بدک دی گچی والی کار ہئی۔ نہھو خوش تھی گیا جو ہوٹل ایس ٹوٹی کنوں مار کھاگے۔ ہک ٹوٹی دا مطلب ہے جو پاٹی یا ٹھڈا ہے یا گرم۔ نہھو گچی کوں سچے کھپے کیتا تاں پاٹی نہ نکھتا۔ نہھو پیا وی خوش تھی گیا جو ہوٹل دی ہک ہٹی وی غلطی پکڑ گھدی ہس۔ نہھو واپس بیڈ تے آپٹھا۔ ول اٹھیا جو پردہ کھولاں تے باہروں ڈیکھاں۔ پردہ بھاری ہا، نہ گھلد ہا۔ پردہ ایڈے اوڈے نہ تھیند ہا۔ آخر گولیندیں گولیندیں نہھو دے ہتھیں ڈوٹھے چڑھ گئے، وٹھے کوں وٹیا تاں پردے کھلن پئے گئے۔ اندروں ہک پیا پتلا پردہ نکل آیا۔ اوں داوٹا وی وٹیا تاں اووی کھل پیا۔ ایس طرح ڈوہیں پردے گھول ڈتے۔ پوری دیوار تے لگیا شیشہ ہک سینری بن گیا۔ چوتھی منزل تے کمرہ، کمرے دے شیشے وچوں تنکے ٹریفک دی آمد و رفت، سڑکاں صاف، اُچیاں عمارتاں، سوہٹیاں تے رنگ برنگیاں۔ پھول پھلو اڑی، بوٹے، درخت اُتے نیلا آسمان، ہلکے چٹے بادل ڈاڈھی سوہٹی روٹق بٹائی کھڑے ہن۔ آواز ہک وی نہ امدی پئی ہئی۔ ایویں لگد ہا جیویں مخلوق چپ (Mute) تے لگی کھڑی ہے۔ نہھو بیڈ تے پٹھا، سائیڈ ٹیبل تے رکھے کارڈ کوں چاگد ہا۔ اوندے اُتے انٹرکام دے نمبر لکھے کھڑے ہن۔ روم سروس، لائڈری وغیرہ، وغیرہ۔

نہھو روم سروس دے نمبر کوں انٹرکام سیٹ تے ملایا۔ اگوں ہک سوہٹی ملاوڑی زاناہ آواز وچ ”جی اسلام و علیکم، کیا حال ہے سر، آپ خیریت سے پہنچ گئے ہیں، میں آپ کی کیا خدمت کر سکتی ہوں۔“ نہھو دا ادھر کا نکھتا جواے

کتھاں مل گئے۔ نہو آکھیا ”جی، جی، جی..... دو کام ہیں آپ سے“۔ ”جی فرمائیے“۔ ”ایک تو باتھ روم میں پانی نہیں، وہ ٹھیک کرائیں، دوسرا ایک عدد چائے بھجوائیں..... اوکے سر“۔ فون بند۔

تھوڑی دیر بعد کمرے دی گھنٹی ”ڈنگ ڈانگ“ وہی۔ نہو دروازہ کھولیا، باہروں پک ویٹرس تے چٹی چٹھی پڑوپی نما ٹوپی پاتی ہتھ وچ ہک وڈی ٹرائی گھن آیا کھڑے۔ دروازہ کھلٹ دے نال ای اوٹرائی کمرے وچ واڑی آیتے بیڈ دے نال کھڑی کرڈتی۔ نہو دے اہگوں دستخط کرٹن واسطے کارڈ رکھیا۔ نہو دستخط کرڈتے۔ ایہ چاہ دابل ہا۔ ویٹر آکھیا، کوئی حکم سر، نہو آکھیا شکریہ۔ نہو ول وی ٹپ نہ ڈتی کیوں جو اونکوں پتہ کا نہا۔ ویٹر پھیری ماری تے باہر نکل گیا۔ نہو اوں ٹرائی کون پھلوریا۔ اوندے وچ شامی کباب دی پلیٹ، ترائے قسم دے لسٹ، کوکیز، قہوہ داٹی، دودھ داٹی تے چینی داٹی، ترائے علیحدہ علیحدہ کوزنیں نال کچیاں ہوئیاں۔ ٹشو پیپر داڈ بہ وی وچ لاتھا ہا۔ نہو حیران جو واہ پہلے وی چاہ پیندے ہا سے، ایہ وی چاہ ہے۔ نہو ایہ سارا کجھ کھا گیا۔ ڈڈھ تے ہتھ پھیر تے شکر پڑھیا۔ ول پک دفعہ کمرے دی گھنٹی ڈنگ ڈانگ وہی۔ دروازہ کھولیا تاں پلمبر پورے سامان سمیت آیا کھڑا ہا..... سر باتھ روم کا پانی ٹھیک کرنا ہے۔..... آؤ آؤ۔ نہو بیڈ تے بہہ گیا تے پلمبر باتھ روم وڑ گیا۔ پلمبر وڑیا تے نال ای نکھتا آیا۔ ”سر پانی ٹھیک ہو گیا ہے۔“ نہو آکھیا ”اتلا جلدی بٹا گھدی؟ میکوں چیک کرا“۔ پلمبر بدک دی گچی اتوں تے کیتی سچے ٹھڈا تے کھپے گرم پاٹی آوٹ پئے گیا۔ نہو دل وچ شرمندہ جو بدک دی گچی اتوں تے کرٹی ہی۔ نہو پلمبر کوں آکھیا جو ”تھوڑی دیر پہلے میرا مہمان آیا تھا۔ وہ کہہ رہا تھا کہ پانی نہیں ہے۔“ پلمبر آکھیا ”اوکے سر“..... تے او چلیا گیا۔

شام دے چھی وچ گئے ہن۔ ست وچے رات دا کھاٹا کھاوٹا ہا۔ پورے پنج ڈیہنہواریں داشیڈول چھپیا ہو یا ہا۔ کمپنی دے ہر بندے کنیں اوندی پک پک کاپی موجود ہی۔ نہو واش روم دی ہر چیز کوں اُپٹ سٹ کرتے آخر دھاں آیا، کپڑے بدلے۔ حالی وی ساڈھے چھی تھئے ہن۔ نہو تلے چلیا گیا۔ ایڈے اڈے پھر داٹر دا آخر اوں ہال لھ گھدا جیں وچ رات دا کھاٹا ہا۔ نہو اوندے وچ وڑ گیا تاں ہال پک بہشت دا نظارہ پیش کریندا پیا ہا۔ تلے قالین دارنگ ہکا ساوا، جیویں دا جلی گھڑے دارنگ ہووے۔ چار کرسیاں تے پک میز دا سیٹ۔ ایہو چھے سیٹ 30،

35 ہال دے وچ لگئے پئے ہن۔ سامنے پوری دیوار تے پک شیشہ ہا۔ ہال دے سچے پاسے کئی چالھی پنٹالی قسم دے کھائے ڈسٹیل دے گنبدی تاسلئیں وچ پاتے پئے ہن۔ انہاں دے تلمے سپرٹ دیاں چمنیاں چراگاں کیتی پیاں ہن۔ تانجو کھاٹا گرم راہوے۔ چھست ویٹر دے ہن۔ حالی مہمان کا ننا آئے ہن۔ ایہ ہال صرف کمپنی دے مہمانیں کیتے ہا۔ نہھو کلبا ہاتے ہال دے شروع وچ پک کرسی تے بہہ گیا۔ ایہوسو چیا جو پئے مارکہ آؤسن ول ویٹر کارڈ چا آؤسی، اسماں آرڈر لکھیو یسوں، مال آؤسی۔ نہھو کون کھرتے کھاوٹ دا تجربہ کا ننا ہا۔ ست وچ کونوں پک منٹ راہندا ہا۔ کمپنی دے سارے بندے یکدم ہال وچ گھر آئے۔ نہھو پہلی واری کمپنی دے سارے بندے پکی جاہ ڈٹھے۔ ہال بھرتی گیا۔ بندیں ہال وچ پہن توں بعد نہ اگھ کچھیا تے نہ بگھ۔ وڈیاں پلٹیاں چاتے سالٹ وغیرہ پاوٹ پئے گئے۔ ہال دے وچ چچھیں تے پلٹیں دی ٹھک ٹھک تے ٹن ٹن شروع تھی گئی۔ سارے آپس وچ کھلدے ہٹاں لیندے پئے ہن۔ کھاٹا پاپاتے گرسیں تے بہندے گئے۔ نہھو حالی تک کلبا پٹھا ہا۔ اوکا وڈیا پٹھا ہا جو ایہ کیا طریقہ ہے..... بگھے بلا..... ہوٹل والے کیا آکھسن، کمپنی ساری بگھی اے جو آوٹ سیت ٹلر آپ چا وٹ پئے گن۔ ایہوسو چند اپٹھا ہا جو پک ویٹر نہھو دے قریب آیا، ہتھ وچ کاپی پنسل ہس، ویٹر کچھیا ”سر! آپ کھانا خود لے آئیں گے یا میں آپ کیلئے لے آؤں؟“

نہھو کون اندازہ تھیا جو خود پا آوٹ دی وی اجازت ہے۔ نہھو سوچیا جو ویٹر خود پا آیا تاں او آپٹی مرضی دا پا آؤسی تے میں آہاں جو میں آپ پامداں تاں ویٹر آکھسی جو ہن توٹی ایہ خود کیوں نی پایا۔ نہھو کالھ کون سنبھالٹ کیتے جو اب ڈتا جو اندا پک دوست آوٹے، اوکھے کھاٹا گھن آؤسن۔ ویٹر چلیا گیا۔ نہ دوست آوٹا ہاتے نہ ایہ خود ویٹر دے سامنے اٹھی پیا سگدا ہا۔ ویٹر ڈیہد ارہ گیا جو نہھو صاحب پٹھے تھیا۔ نہھو آن تاڑیا ویٹر کون جو ایہو نامراد کہیں پاسے اپٹے دھیان اچ لگے تے او خود کھاٹا چا آوے۔ ویٹر جیویں پک ڈتی، نہھو اٹھیا تے سدھا کھائے آلے پاسے وچ لتھا۔ وڈی پلٹ چاتی، تاسلئیں دے ڈھکن گھلئے پئے ہن۔ سلا دکوں نہھو چھوڑ ڈتا دل وچ سوچیں جو اب وی بگھی سوہٹی جاہ تے گھا پوٹے تاں نہ کھاؤں۔ اوں سلا دچھوڑتے باقی کھائے پلٹ اچ پاتے۔

سب توں پہلے پنج چھی وڈے چچ پلا دے پاتے۔ ول گوشت آلے پاسے آ گیا۔ چھوٹے گوشت دے بوٹیں دی پاسے کنوں تندیر لاڈتی۔ سامنے کنوں ترائے اُپلے انڈے پھسائے۔ اُتوں سیخ کباب تے شامی کباب رکھے تے ڈوپاء پاء دیاں مچھی دیاں پریاں سجھا رکھیاں۔ پلیٹ پونج گئی، ایویں لگدی ہی جیویں کوئی گنبد ہووے۔

ہُن مسئلہ ہا جو نہھو کرسی توٹی کیویں پچے۔ ڈھائی کلودی پلیٹ ہتھ وچ، تلے قالین تے نہھو کوں خطرہ تھی گیا جو جُتی دا کوئی کوا قالین وچ نہ اڑے۔ بے کوئی کوا اڑ گیا تاں پلیٹ ڈھاسی تے ایہو سامان گھٹو گھٹ ڈومر لے جاہ ملیسی۔ اوہولے ہولے بندیں دی ٹکریں کنوں بچد ا بچد اہال دی چھیکڑ وچ چُج گیا۔ بک میز کرسی مل پٹھا بندیں ڈوکنڈ، سامنے دیوار ہی تے پاسے کنوں پوری دیوار تے پورا شیشہ۔ ہاہروں دے نظارے نظر دے پے ہن۔ چھری کاٹا چاتا مگر اونکوں چس نہ آئی۔ اوہتھ نال کھاوٹ پئے گیا۔ چار پنچ لپوڑے مارئے ہوسنس، کیا ڈیہدے بیک صیب اوندی طرف ادا پئے۔ بیک صیب دے ہتھ پلیٹ ہے۔ نہھو جلدی نال نیپکن نال ہتھ صاف کیتے تے چھری کاٹا ہتھ وچ پا گدھے۔ بیک صیب نال والی کرسی تے آن لتھے۔ نہھو اوندی پلیٹ وچ ڈٹھے، بک بوٹی، تھوڑا شورواں، ڈوں چھوٹے چچ چاولیں دے، ذرا سلاد تے چوتھا حصہ نان دا۔ نہھو کوں خیال آیا جو بیک صیب اونویں تاں آزاد می ہے۔ چُست چلاک وی وڈا ہے۔ پر ہے بیمار۔ یا تاں شوگر ہس، اُبھے سہی ہس، یا معدہ و بگڑیا ووس۔ بیک صیب نہھو کنوں پُچھیا، ”جی نہھو میاں! کمپنی کو کیسا پایا“۔ نہھو ولد اڈتا ”ٹھیک ہے سر“۔ بیک صیب میڈے ہتھیں ڈوڈٹھے تے آکھیس ”چھری بائیں اور کاٹا دائیں ہاتھ میں کر لو، آپ نے الٹا پکڑا ہوا ہے۔“ نہھو آکھیا ”ٹھیک ہے سر۔“ نہھو چھری نال جیرھی شے کپیندا ہا، او نہ کپیندی ہی۔ سیخ کباب کوں کپن لگے تاں سیخ کباب دے تلوں پلا دا کچا بھراں ہا او نہ کپیندا ہا۔ ایویں بوٹیاں وی نہ کپیندیاں ہن۔ آخر نہھو انڈے کوں چھری نال ڈوٹوٹے کیتا۔ انڈہ ذرہ پُھٹکیا تاں مچھی دا پیرہ میز تے وُج پیا۔ نہھو کانٹے نال تاں نہ چاسگد اہا کیونجو مچھی دا پیرہ وزنی ہا۔ اول ہتھ نال چاتے پلیٹ وچ رکھیا۔ بیک صیب مُسکیتے آکھیس ”نہھو میاں دوسری دفعہ تھوڑا تھوڑا کر کے لے آتے“۔ نہھو آکھیا ”سر ہوٹل کی طرح یہاں پر دوسری حاضری تو نہیں لگاتے؟“ بیک صیب آکھیا ”نہیں بھائی، جتنا مرضی آئے کھائیں، حاضری صرف ایک لگے گی

۔‘ نال بیگ صیب اٹھی پیتے نہھو ول ہتھ نال کھاوٹ شروع کیتا۔ اوندے بعد تاں نہھو کھاٹا ایویں کھا دا جیویں ایکڑ کنگ دا کیندے، اوں ہارویسٹر چلا ڈتا۔ پہلے پلیٹ دی آدھی وچ سرک بٹائی۔ ول سچے پاسوں رنبہ رکھیاتے چھیکڑ اچ کھپا پاسہ صاف کیتا۔ پلیٹ صاف تھی گئی۔ ایں دوران نہھو ڈٹھا جو ادھ بندے ہال وچوں روٹی کھاتے چلئے گن۔ نہھو اوا لگی ہوئی وڈی پلیٹ تے چمچہ چاتا، ول تا سلسلیں کنیں پُچ گیا۔ ہک ویٹرنویں پلیٹ نہھو کوں پکڑائی، پراٹی لگی ہوئی پلیٹ واپس گھن گدھی۔ نہھو خوش جونویں سروں شروع کریندے پیوں۔ اوہو سامان ول چاتا جیرہا پہلے چا آیا ہا۔ انویں گنبد بٹا یا جیویں پہلے ہا۔ ہٹن اوکوں گھلی چھوٹ ہئی۔ پلیٹ چاتے اُتھائیں ونج پٹھا جتھاں پہلے پٹھا ہا۔ ست اٹھ منٹیں اچ پلیٹ دُف۔ نہھو دا گزارہ تھی گیا۔ سارے ممبر ہال وچوں نکل گئے ہن، نہھو کھا بچیا ودا ہا۔ ایہ وی ہٹن فارغ تھی گیا۔ ہال دے باہروں ایکڑ دے وڈے کھلے لان اچ بیٹے رستیں تے بیدل چلدا رہا۔ ڈوچار ڈکار آئے تاں کھاٹا ہضم تھی گیا۔ شکر پڑھ تے اپنے کمرے وڈے ولگا گیا۔ شیڈ ول کوں چاتا تاں روزانہ اوں ڈانگ ہال وچ سویلے ست وچے ناشتہ، ڈو پھریں دا کھاٹا ہک وچے تے رات دا کھاٹا ست وچے طے تھیا ہو یا ہا۔ نہھو اگلے ڈینھ سویلے ست وچے ہال وچ پُچ گیا۔ ناشتہ دا سامان وت کوئی چالھی ڈشاں ہن۔ جوس، کھیر، لسی، مملک شیک، انڈے، سری پاوے، ساگ، دالوں، ڈاہیاں، پُراٹھے، سلاؤس، بس نہ کچھو، کھتر ہن کھتر۔ نہھو ول ڈو وڈے ترائے ترائے دفعہ کھا دا۔ ڈو پھریں کوں ول تُنیا۔ شام کوں ول کڑ کدھی۔ تر تھجھے ڈینھو ادا ناشتہ ڈوانڈے، ہک پراٹھا ول بچا۔ ڈو پھریں دی ہک پلیٹ اووی درمیانی۔ چوتھے ڈینھ ہک انڈہ، ڈو سلاؤس ناشتے وچ۔ ڈو پھریں کوں بگھ نہ لگی، نامہ کیتا۔ شام کوں باربی کیو وچ چھڑا ہک پیس تے ہک چپاتی۔ پنجویں ڈینھ ناشتے وچ ہک انڈہ تے ڈو سلاؤس، ڈو پھریں کوں درمیانی پلیٹ تے شام نہھو وچ آٹنی پلیٹ وچ آپٹے ہتھوں اتلا تھولا پاتا جو اوکوں خیال آیا پلیٹ تاں پہلے ڈینھ آلی کار بیگ صیب دی پلیٹ وانگر ہے۔ ایندا مطلب ایہ ہے جو بیگ صیب بیمار کینا ہا۔

مشقی سوالات

- 1- تلے ڈتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو
- ۱- مضمون ”بیگ صہب دی پلیٹ“ کیندی لکھت ہے؟
 - ۲- زندگی وچ بدلدیں حالات داساتھ ڈیون سا نگیں ایں کہانی وچوں کیا سبق ملدے؟
 - ۳- کہانی دا مجموعی تاثر کیا بنڈے۔
 - ۴- نہھو دے وڈے افسردا کیاناں ہے؟
- 2- مشکل لفظاں دے معنی لکھو۔
- تھیج ، کھتر ، دُف ، کرکڈھٹن ، ساکھا بوکھا ، ملاوڑی ، گُرڈاؤٹن ، اوٹھر ، شکاٹ

شال

ٹرین کہیں پل اتوں لنگھدی پئی ہئی ہوں نے صوتی تاثر دے فرق کوں محسوس کرتے بگو ڈیاں اتوں سرچاتا،
 اتے ڈپے دے ماحول دے ابھ گس توں گھبراتے شیشے آلی کھڑکی کھول ڈتی۔ پل دے تلوں دا پاٹی کھڑا ہایا و ہندا پیا ہا
 رات دے اندھارے وچ اونکوں اندازہ نہ تھی سکیا۔ سامنے دی سیٹ تے اوندی بچپن دی سنلتاٹی کھڑکی نال سرٹیک،
 پٹھیں پٹھیں اتنی گہری بند رُسم پئی ہئی جو اوندے تکھے تکھے چھوٹے جے نک وچوں نکلے نکلے خراٹیاں دی آواز آندی
 پئی ہئی۔ سردی دی شدت نال رتی رتی نک کوں پکڑ کے ہوں نیں ہوں پیا رنال ہونکوں اٹھایا۔ اٹھی وی پئے بھاگ
 بھری ہک تاں تیڈے خراٹیاں نیں عاجز کر مارے۔ تو باں جوانی اچ اتکھی بدذوقی۔ اے تاں بڈھڑے لٹھیاں دا
 مشغلہ ہے پتہ نہیں لگدا، اوڈوں پاسہ پرتاتے گالھ کر گھندن ایڈوں ول خرخر دا سلسلہ شروع تھی ویندے۔
 سمن نہوی ڈتا بد تمیز، سختی پالی رکھی ہئی ساری رات میڈے نک دی۔ سدھی آں ذری تے ول ساہ گھٹ
 گھندیں۔ کہیں بلا ہئی۔ اوسنلتاٹی اُپاسی گھن تے سدھی تھی پٹھی۔

تیڈے سارے چہرے تے ایں چمکنے لوگ دی قید اچ آیا ہو یا اے ہک نک ای تاں سوہٹا ہے کجھ باقی تاں
 سارے نقش تیڈے ایویں لگدے اللہ سیں نے ٹھیکے تے بٹوان۔ اوکل تے بولی۔ اچھا بکواس نہ کرتھر ماس وچ کئی
 چاہ ہووی تاں ڈے جلدی کرتو باں سردی ہے کہ بس پھپھڑی کنبدی پئی ہے اتوں کھڑکی وی کھولی پٹھی ہے سنلتاٹی
 کھڑکی دا شیشہ بند کریندیں ہوئیں بولی۔

واقعی ہوں شدت ہے موسم وچ اساڈے علاقے وچ سردی وی ترٹ تے پوندی ہے، تے گرمی وی
 ایویں۔ اساں تاں کئی موسمیں دی شدت وچ آگیاں۔ اوں نیں کپ اچ چاہ پاتے سنلتاٹی کوں ڈیندیں ہوئیں آکھیا
 تیڈے کول وی تاں زور ڈھیر ہے۔ کہیں تکلیف ہاوی ایں موسم وچ گھر آوٹ دی۔ نال میکوں وی گھیلی پیا، ایہہ
 چھٹیاں میڈے کول نہ بھسگدیاں ہانیں؟ سنلتاٹی نیں آکھیا۔ کائینا بھسگدیاں ہن۔ چمٹ ویلھے تاں کئی فکر کائینا ہا۔

ہنٹ ٹرونجٹ والیاں دیاں قبراں بہنٹ نہیں ڈیندیاں۔ ہر حال وچ آوٹا پوندے۔ تیکوں کیا پتہ اے قبراں کتنی غیر معمولی حیثیت رکھدین میڈے کیتے۔ اے آکھدیں ہونیں اوندی آواز سنگھ اچ پھس گئی۔ اتے ول اوکھیں سوچ اچ چلی گئی۔ ول کیڑھے مراقبے اچ غرق تھی گئیں۔ خداداناں من اتے ٹرین اچ تاں اے کم نہ کر۔ سنگٹائی نہیں آکھیا۔

سوچیندی پئی آں بچپن کتنا چنگا ہا۔ گیلری دے روشن دانیں وچ چیریاں دے آلھڑیں وچوں انڈے چاچا تے بھنٹ۔ گڈیاں دے گھر بٹاتے کھیڈ کئی کرک، پاٹی دے بھرے ڈولے وچ جھنجھن دی جھگ کڈھتے چڑواٹھی دی ڈواکھی جھیٹی نال ولوڑ اولوڑ کتنا یادگار زمانہ ہا۔ یاد پئی۔

ہا، اے وی یاد ہے، سنگٹائی پو لی۔ ولوڑے دے نال نال ہک گیت وی تاں گاندے ہا سے۔

گھپ گھپ مٹی اے

لسی تیڈی کھٹی اے

سونے دانہیلا

مکھن تیڈا پیلا

اتے ہنٹ سب کجھ خواب تھی گئے۔ اوٹھدا ساہ بھرتے پو لی۔ کیوں خواب تھی گئے۔۔۔۔۔ تیڈے کول اے

سب کجھ ہنٹ وی ہے!

ہے میڈے کول، کیوں نہیں، سونے دانہیلا وی ہے پر میڈی مٹوری وچ مکھن کا مینی۔۔۔۔۔ میں پاٹی اچ

جھیٹی پئی مریندی آں۔۔۔۔۔ اواداس تھی کے پو لی۔

ایں دوران ٹرین ہک اسٹیشن تے رکی، تے ول ٹرپئی ہئی۔ چلدی ٹرین اچ اسٹیشن دے سرے تے ہک آدمی

بھج تے چڑھ آیا ہا۔

بھج دھرک تے کم کرک آ لے وی کامیاب تھیدن، سنجیندہ بی بی ذراڈس ہاں تیڈا فلاسفری دامضمون ایں

بارے کیا آکھدے۔۔۔۔۔

سکتاٹی نہیں اوندی اداسی کون ڈیکھ تے ڳالہہ بدلڻ دی کوشش کیتی هئی۔ میڈا مضمون آکھدے جیڑھا شخص
 میانہ روی دی نہرتوں اپٹا پیالہ بھریا رکھدے اوسمندر دی بھیج دھرک کون وی اپٹے پیالے اچ بند کر سگدے۔ اونویں
 کامیابی وچ اصلی چیزتاں نیت ہوندی ہے۔ ہوں نہیں سکتاٹی دی ڳالھ دا جواب ڈتا ہا۔
 اے چنگی زبردستی ہے نیت دی، جو نہرتے سمندر کون ہک کر ڈیندی ہے۔ تیڈیاں ڳالھیں میڈیاں کنناں
 دے ادھلے علاقے دے اتوں لنگھ ویندین۔

تیڈا ادھلا علاقہ ہے جو بھوں نال بھریا ہویا۔۔۔۔۔ میڈیاں ڳالھیں کیا سمجھ سگدے اوں نہیں جواب ڈے
 تے اوں شخص دوڈٹھا جیڑھا چلدی ٹرین اچ چڑھ آیا تے ڈپے دے دروازے کول کھڑا تھر تھر کنبد اپیا ہا۔ ایں موسم اچ
 او صرف ٹیالے رنگ دے قمیض شلوار اچ ملبوس ہا۔ سروں وی ننگا ہا۔ اتے ہتھ وچ ہک تھیلا ہس۔ شکل و صورت توں
 سلجھیا ہویا نو جوان لگدا ہا پر حالات دے ولکے اوندی کنہیٹیں توں ظاہر ہن۔ اوسوچن لگی نصیبیں دے اڳوں انسانی
 سوچاں کنہیاں گرگن۔ کوئی نیلامی اچ ٹنلیا کھڑے۔ اتے کئی موسمیں دی شدت اڳوں اڈیا کھڑے۔
 اے انسان آخر کیڑھی پھاسی اچ پھاتا کھڑے جو کہیں صورت نجات کا نینی۔ زندگی دی کتنی غیر مساوی تقسیم
 ہے اسڈی دنیا وچ سوچیندے سوچیندے ہوں نہیں ول ہونکوں غور نال ڈٹھا۔

ہٹن اوندی سیٹ دے نال آکھڑا تھیا ہا۔ ہوں نہیں اوندے نو جوان جُتے کون کنبد اہویا ڈٹھا۔ اتے ہوندی
 بیچارگی کون اتنی قریب توں محسوس کرتے متا بھری آواز اچ پو لی۔

”توں۔۔۔۔۔ توں کون ہیں۔۔۔!“

پر ڳاڈی دے شور اچ اوندی آواز نو جوان تائیں نہ پہن سگئی۔ ہوں نہیں مخاطب کرڻ کیتے ہوندی قمیض دے پچھلے دامن
 دا کونا پکڑتے ہولے نال چھکیا۔ اتے ول پو لی:-

”توں کون ہیں۔۔۔؟“

اوں شخص نے چونک تے پچھاں تے ڈٹھیا، تے سوال سُن کے پو لیا:-

میں کون ہاں؟ پہوں عجیب سوال ہے خاتون۔ ایندا جواب تاں شاید تہاڈے کول وی نہ ہوسی۔
 مسافر ہے؟ پیا کون ہے؟ سنگتائی بیزاری نال پولی مسافرتاں اساں سارے لوک ہیں گا لہی اوں نیں سنگتائی
 کوں جواب ڈتا تے ول اوں شخص ڈوسوالیہ نظریں نال ڈٹھا۔
 ”میں اگلے اسٹیشن تے لہہ ویساں خاتون دراصل جاہ کھائیں نہیں ملی اندروں سبھے دروازے بند ہن مجبوراً
 ایہو درواہ کھلاڈ کیکھ تے چڑھ آیاں“ اوپر تے کھسک تے بولیا۔
 ”ناں ساکوں کوئی اعتراض کائنی بند دروازے دراصل اساڈی تہذیب دا ہک حصہ ہن۔ چنگا تھیا توں چڑھ
 تاں پگیوں، اتے ہاں، اے گھن اے شال ولہیٹ گھن توں سردی کولوں کنبدا پئیں“ ہوں نیں اپنے اتوں دی شال
 لہا کے ہونکوں ڈیوٹ لگی۔

اے، اے، کیا؟ نہیں، نہیں، مہربانی، اوچا نک ایں پیشکش تے وبل پیا۔
 گھن گھن، پکڑ، تیکوں اندازہ کائنی جو تہیڈا اوپٹا فر والا کوٹ اپنے مونڈھیاں تے سٹ کے بولی۔
 بالکل کائینا خاتون! میکوں کہیں دی ہمدردی دی ضرورت کائینی اونختی نال بولیا۔
 ہمدردی تے پیشکش اچ ہوں فرق ہے ہک چیز دی میکوں لوڑ کائینی تیکوں ہے تاں کوئی عیب کائینی گھن گھن
 اچ۔ ہوندی گا لہہ دے وزن کوں محسوس کر کے ہونکوں گا لہہ بٹا وٹی پے گئی ہئی۔ گھن پکڑ ہوندی! مردانگی دی آکر ڈیکھ
 کے اوں نیں وی اچٹی آواز اچ حکم پیدا کیتا۔ اتے ول نوجوان نے تحکمانہ لہجے دے لوچ کوں محسوس کرتے آٹومیٹک
 انداز وچ شال پکڑ گھدی۔

میں اے شال واپس کرٹ آساں خاتون۔ ضرور آساں۔ او ہوندے پیراں اچ رکھے وڈے سارے آہنی
 صندوق اتے لکھینے ہوئے ہاؤس نمبر، تے شہر کوں غور نال ڈیکھ تے بولیا اتے شال ولہیٹ کے اگلے اسٹیشن تے لہہ گیا۔
 سنگتائی ایں صورت حال توں پریشان تھئی پٹھی ہئی۔۔۔ ودھدا پئے بیچارہ۔۔۔ ہنٹ اے واپس کرٹ وی آسی۔۔۔
 تیکوں پتہ وی ہے سخاوت بی بی۔۔۔۔۔ اپنے سرتوں شال لہا تے کہیں نوجوان کوں ڈے ڈیوٹ کتنا ناجائز کم ہے۔

کہیں دی ضرورت پوری کرکے جیکرنا جائز ہے تاں ہووے پئی۔ میڈی اے چیز معمولی ہے، اوں جواب ڈتا۔
 ڈیکھساں ناں واپس کرکے آیا تاں کیوں اے میڈی گا لہہ غیر معمولی بڈی ہے ہک تاں مسافری اچ
 سخاوتاں چلیدی ہیں باقی میکوں گھاوی نال چریندی ہے چنگی ٹکری ہیں میکوں، سنگتاٹی کوں کاوڑ آئی پئی ہئی۔ اتے او
 خالی الذہن تھئی کجھ نہ پئی سٹی ہئی۔

اے تاں کا نینی جو انسان پل بٹاسگدے تاں پل و ہن آ لے پاٹی کوں وی واپس ولاسگدے۔ او ہک مدت
 بعد اچ وی ماضی دے ہوں ہک لکھے دی حدود اچ مقیم ہئی جیڑھی نہ تاں ناپ اچ آسگدی ہے اتے نہ ای تقسیم تھی کے
 ٹکڑے ٹکڑے تھی سگدی ہئی۔ کوئی کہیں دی گول اچ جھکی جھوٹ سٹی ودے اتے کئی کہیں کوں گول تے ونچا بہندے۔
 سب کجھ ونچا بہندے او ہک مسافر دی تصویر بٹیندیں ہوئیں سوچیندی پٹھی ہئی۔ ای قسم دیاں درجناں تصویراں
 اوندے کمرے وچ بٹیاں کھڑیاں ہن۔

میڈم! ہا ہر کوئی شخص ہے ملن چاہندے، ملازم نے کمرے وچ آ کے اطلاع کیتی۔

کون ہے اتجھے کہہ دے پالے اچ، رات ویلے۔

رات تاں کا نینی سنویں سنج ہے میڈم۔

پر میکوں تاں آج تائیں اتجھے ویلے کوئی ملن کا نینی آیا۔ سنویں سنج ہووے یارات۔۔!

او اہدے میڈم، میں ہک مسافر ہاں میں ہک شال واپس کرٹی ہے۔ گھر لبھیندے لبھیندے شام تھی، گئی
 ہے۔ تساں مل گھنوتاں ٹھیک ہے او اہدے میکوں واپس ونچتے۔

اوہ گھن آوس، بے ویلے پرول وی ویلے تے آئے۔ میں وی کم مکائی پٹھی ہاں۔ ہوں نیں اپنے لاغر جسم اچ
 سنج پوکنہ میٹیں محسوس کیتی اتے اپنے سر تے کھنڈری چاندی کوں شال نال کج تے کھڑی تھیندیں ہوئیں پوی۔ ہو کوں
 جلدی نال اندر بھیج ڈے۔ اچ موسم بہوں خراب ہے۔ اتے ول ہک لکھے بعد اوندے سامنے اوہ یوسف کھڑا ہا جیڑھا
 اچ توں کئی ورہیوں پہلے مسافری اچ ملیا ہا۔ پراوتاں اونویں نوں نوں جوانی دیاں پوڑیاں چڑھی کھڑا ہا۔ تے اے

وقت دیاں جھریاں اچ جکڑ تیج گئی ہئی۔ اوہوں کجھ سمجھ تے وی نہ کجھ نہ سمجھی اتے پو لی۔

وقت گرمی، سردی دیاں درسا لہاں ٹپ گئے۔ ہُن کیا ضرورت ہئی شمال واپس کر ڈی۔

مردیں ویلے میڈے والد دی وصیت ہئی جیڑھی پوری کرٹی ہئی۔ اوں پال نے جواب ڈتا۔

تاں آخر او مسافر تھی ای گیا۔ اوہو لے نال پو لی اتے جلدی نال کرسی تے بہہ گئی۔۔۔۔

”جیا او مسافر تھی بگن۔ اتے آخری ویلے انہاں تہاڈے نال ہک پیغام وی ڈتا ہا۔ اوں نیں آکھیا ہا۔ میں

سوچیاں ہم جو میں اہٹی شام کوں کہیں سمجھ اچ ول ڈیساں تاں شمال واپس کر ڈ ویساں۔۔۔۔، ضرور ویساں لیکن

میکیوں میڈی حیثیت دی چکی نیں اپنے گھر دی، گلی توں باہروں نہ نکلن ڈتا اتے ہارتے میں اپنے اگواڑ دے کھیت اچ

فصل رہاڈتی۔ میں ایویں کر ڈ تے مجبور ہم جے کر میں اینویں نہ کراں ہا۔ تاں اہٹی شراب اچ آپ زہر ملاواں ہا۔

میڈی ترکڑی دادھڑا کڈا ہیں پورا نہ تھی سگے ہا۔ ہُن تھی سگے تاں اہٹی دعا دے حافظے اچ میکیوں یاد رکھیں۔ اتے معاف

کر ڈیویں“ پال چپ کر گیا اتے ول او پو لی۔

ہوں وڈی جرأت نال آکھیا ہا جو میں آساں اتے میں ہوندا انتظار کیتا۔ میں اے سوچیا جو میں انتظار نہ کیتم

تاں متاں او گلہ آن ڈیوے لیکن ہوں اے سوچیا جو میں اہٹی شام کوں سویر اچ بدل نہی سگیا۔ تاں کیوں اہٹی شراب

اچ زہر ملاواں۔ بعضے ویلے انسان اپنے وقوف اچ رہ تے وی سمجھا عمل کر بہندے حیدر عمل ہونکوں کڈا ہیں حاصل

نہیں تھیدا۔ خیر اے میڈا ذاتی معاملہ ہے او سیاٹا اپٹا آپ سچاٹا گیا جے کر میں وی ترکڑی دے دھڑے دا حساب

رکھاں ہا، تاں پُتر اچ ایں حویلی وچ وی تیڈی عمر دے چہرے ہسدے ہوون ہا۔ پر میکیوں تسلی ہے جو زندگی کوں زندگی

کرتے گزاریم کہیں کولوں گلہ کینی آیا۔ اے آکھنیں ہوئیں نزدیکی میزدی دراز وچوں کجھ کاغذات کڈھ تے میز اتے

رکھیونس تے پو لی ”اے کاغذات ہوں تاریخ دے ہوندے نانویں لگے ایں دراز اچ پن، جیڑھی تاریخ کوں او میکیوں

پہلی واری تے آخری دفعہ ملیا ہا۔۔۔۔ سوچیا ہم او آسی تاں ہوں ویلے تک شمال واپس نہ گھنساں جیڑھ ہلتے تیں او اے

کاغذات اپنے ہتھ اچ نہ گھن گھنسی اتے ایویں اساں ہک پئے کوں کجھ ڈے تے کجھ گھنساں پر ساری عمر ایویں

سوچیں ای گزر گئی۔ ضروری کا کہنی جو انسان جو سوچے اونویں تھیوے۔ ہن توں آئیں تاں پتر میڈے کیتے اے وی لکھ اے۔ ہن اے کاغذات قانونی طور تے تیڈی ملکیت وچ آندن۔ میڈے بعد وی تساں وچوں کئی آوے ہا۔ تاں میڈا اوکیل اے امانت تساں تاں پہنچا وے ہا۔ انہاں دی مالیت اچ گزشتہ سالاں توں اضافہ تھیند ارہ گئے۔ ہن توں اپنی اے امانت چاگھن ایندے وچ اتنی مالیت محفوظ ہے جو توں اپنے بھٹیئیں بھراویں کیتے ساری زندگی دیاں خوشیاں سٹاک کر سگدیں۔ اچ دے دور وچ خوشیاں از خود کا کہنی ملدیاں خرید کیتیاں ویندیں۔ توں وی پتر اپنے والد دی بگلی وچوں باہر نکل باہر دی دنیا ہوں ہے ایندیاں ساریاں وڈا ئیاں سمیٹ گھن۔ ہک گالھ اے جو ہوں مٹی دی ڈھیری کوں سفید پتھراں نال تعمیر کریں۔ سینے دی جاہ کچی رکھیں تے اوندے وچ پھلاں دی بہار کڈا ہیں نہ مکھن ڈیویں تاں جو اوندی روح کوں پتہ چلے جو زندگی کوں بندگی دی کتنی لوڑ ہوندی ہے۔ اتے دعائیں دے حافظے پھلاں آلی کار کتنے معصوم، کتنے پاک ہوندن۔ اتے روح جیڑھی غیر فانی ہے ہوکوں پیہ چلسی جو میں اوندی وصیت دا حق کیوں ادا کیتے۔ ہوں نیں اے آکھ تے ہک ٹھڈا ساہ بھریا، تے ہال کوں وہلیا ہو یا ڈکھ کے اوندے مونڈھیاں اُتے ہتھ رکھ تے بولی۔

جیران تھیوٹ دی ضرورت کا کہنی ہچے اپنے حق کولوں پورا پورا فائدہ حاصل کر، اپنی ملکیت سانجھ کراہیں ویلے نال گھر پہنچ، اے آکھ تے اوکھرے توں باہر و نچن کیتے اگاں ودھی تے ول رک تے بولی۔ میڈی ہک درخواست ہے ہچے! زندگی دے کہیں سفر وچ جیکوں ٹکریں اوندی سنبھال ضرور رکھیں ہوکوں اپنی حیثیت دے کہیں فارمولے تے نہ پرکھیں۔ جذبے دھڑے دے محتاج کا کہنی ہوندے۔ اے اپنے آپ تلے ہوندن۔ اے ہوں کھرے تے ہوں سچے ہوندن انہاں سچائیاں دی قدر کریں۔۔۔۔ ہوندی آواز وچ شبنم و سٹ پے گئی ہئی اول نیں منہ موڑ گھدا ہا۔ اتے آکھیں، توں اپنی امانت چاتے و نچ، پتر! ویلہ ویندا پئے اتے و نچن کولوں پہلے اے شمال چاتے ولہیٹ گھن۔

ہن میکوں ایندی ضرورت کا کہنی۔۔۔ ایندی ضرورت تیکوں ہے۔۔۔ کیوں جو ہوں نے ڈٹھا ہا قہر پالے دے شدید موسم وچ او صرف ٹیالے رنگ دے تمیض شلوار وچ ملبوس ہا۔ سروں وی نچا ہا۔۔۔ ہتھ وچ ہک تھیلا ہس۔ اتے اوسردی کولوں کنبد اکھڑا ہا۔

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تلے ڈتے سوالات دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو

۱- افسانہ ”شال“ کیندی لکھت ہے؟

۲- افسانہ ”شال“ دے کردار ادے ناں لکھو؟

۳- افسانہ ”شال“ پڑھتے تو آکوں کیا سبق ملدے؟

سوال نمبر 2- مشکل لفظاں دے معنی لکھو

سکتاٹی ، چھنجٹی ، چڑواٹھی ، ڈواٹکھی ، نہیلا ، کنمیٹی ، جٹا ، آلھٹاں

سوال نمبر 3- تلے ڈتے لفظاں کو جملیاں اچ استعمال کرو۔

پھپھڑی کنمیٹی ، آلھٹاں ، سردی ترٹن ، بچ دھرک ، زہر ملاوٹ

سردار کوڑے خاں جتوئی

سرائیکی وسوں منڈھ لاکنوں اچٹی اچھی تے نہوڑی شان راہیں تاریخ داسو جھل باب رہ گئی اے۔ اس وسوں دے واسی اپٹے ویسی شعور، تہذیبی رویے اتے تخلیقی وناوت راہیں ہمیشاں مورخاں اتے تاریخ دانان داسو موضوع ریہن۔ امن پسندی، رواداری، صلح جوئی، نماٹھا، جھک نوائی مہمان دا آدر اتے پیت پریم دیاں ریتاں سرائیکی وسیب دیاں سرکڈ ہویاں قدر راں ہن۔ خان بہادر نواب سردار کوڑے خاں جتوئی سرائیکی وسیب دے تہذیبی فکری اتے ثقافتی وڈے پردھاناں تے مہاند ریاں اچ شمار تھیندن آپ ضلع مظفر گڑھ دے نواحی قصبے اتے موجودہ تحصیل جتوئی اچ جے جے آپ ہوراں دی ترنخ پیدائش دے حوالے نال دانشنداں دے درمیان اختلاف پاتا ویندے اتے کجھ تحقیق کاراں دے نیڑے آپ دے جمن داسال ۱۸۰۰ء ہے۔ آپ دے والد بزرگوار دانان سردار سید خاں بلوچ ہا آپ داتعلق بلوچاں دے جتوئی قبیلے نال ہا۔ اس سانگے آپ کوں سردار کوڑے خاں جتوئی لکھیا تے سڈیا ویندے۔ آپ دی شادی اپٹے قبیلے وچ تھی آپ گھر والیں اتے عزیزاں تے رشتہ داراں دا ڈاڈھا خیال رکھدے ہن اللہ تعالیٰ نے آپ کوں حسن سیرت اتے حسن صورت دے نال نال دنیا دیاں سبھی نعمتاں نال نوازا یا بھل اولاد دی نعمت عطا نہ فرمائی۔ آپ دے مورث اعلیٰ دانان امیر بجا ر خاں جتوئی ہا۔ جنہاں 1527ء وچ قصبہ جتوئی دی بنیاد رکھی۔ خان بہادر نواب سردار کوڑے خاں ہک اعلیٰ تعلیم یافتہ اتے مشرقی اقدار دے پارکھ علم دوست انسان ہن۔ خلقت نال گھاٹ پیار رکھن والے زمیندار ہن، طبقاتی اُچ جھک دے سخت مخالف ہن۔ احترام انسانیت دے قائل ہن۔ آپ دی سخاوت اتے علم دوستی کوں جمل جہاں منیندے آپ کجھ عرصہ آزیری مجسٹریٹ وی ریہے حکومت برطانیہ دی علمی سماجی تے ویسی خدمات دے اعتراف اچ آپ ہوراں کوں خان بہادر دا خطاب ڈتا آپ ہوراں کوں مذہب نال دلی لگاؤ ہا۔ آپ ہوراں روہیلا نوالی دے نیڑے پیرواری پل دے مقام تے اچٹی نگرانی اچ مسیت اُسرائی اتے نال ہک مہمان خانہ بنوایا۔ کوٹلہ بند علی تے چھوٹی جتوئی اچ وی دل چھکویاں تے من بھاندیاں مستیاں بٹوایاں اتے لوکاں دی دین نال رلت

جوت داسوب بٹے آپ ہوراں اپٹے ویلے دے وڈے تمندار، بااثر اتے وزبر سماجی اگوان ہن بھل آپ ہوراں اپٹے وسے وسوں کوں امن داگوارہ بنایا کڈا ہن کہیں تے ظلم زلحہ نہ کیتا بلکہ سماجی عدل وانصاف کوں یقینی بنایا کڈھیا کھاری خلقت کوں اپٹے عملی تعاون اتے حسن سلوک نال نساہیا تھیون توں بچایا۔ ان پھریں کوں ”پھر“ اتے بے گھریں کوں گھر مہیا کیتے۔ پتیمیں تے رنڈریں کیتے وظیفے مقرر کیتے۔ غریب کساناں کوں رٹھ وانہی دے سامان ڈتے۔ پڈھڑیاں تے ضعیفاں کیتے مفت علاج معالجے دا بندوبست کیتا علاقہ واسیں دی فکری ترقی کیتے عملی اقدامات کیتے۔

بالاں دے اگوں ودھن واسطے جدید طرز دے سکول بٹوائے اتے مفت تعلیم ڈیون دے موڈھی تے اگوان بٹے انہاں بے لوبھ خدمتاں پاروں آپ کوں محسن مظفر گڑھ وی آکھیا ویندے۔

آپ ہوراں سکھا شاہی دور وی ڈٹھا اتے انگریزاں دے تسلط اتے تعصب کوں وی ملاحظہ کیتا بھل مظفر گڑھ واسیں دی ذہنی تے فکری بیداری کیتے عملی کوشاں کیتیاں۔ آپ ہوراں صحیح معنیاں وچ ہک خدا ترس علم دوست اتے غریب پرور انسان ہن۔ ہک روایت موجب آپ ہوراں ۸۶ ہزار کنال زمین مظفر گڑھ دے وسنیکاں واسطے وقف کیتی ہک ڈجھی روایت موجب آپ ہوراں اٹھتی زرعی جائیداد اتے تہجھا حصہ جیڑھا جو پندرہ ہزار ایکڑ تے محیط ہے نو نہالان وطن دی تعلیم کیتے بذریعہ وصیت وقف کیتا انجمن حمایت اسلام، علی گڑھ یونیورسٹی اتے انجمن نصرت الاسلام ملتان جھنیں اداریاں کوں ان گٹویں عطیات ڈتے آپ ہوراں اوں ویلے خدمت خلاق دوستی اتے رفاہ عامہ کیتے زمین جائیداد وقف کیتی جڈاں این جی اوز دا وجود وی کائنا ہا سماجی خدمت اتے سوشل سیکرڈاناں نشان کائنا ہا۔

آپ ہوراں وسیب واسیاں واسطے اوہے جذبات رکھیندے ہن جیڑھے جذبات سرسید احمد خان اٹھتی قوم بارے رکھدے ہن جیویں علی گڑھ یونیورسٹی سرسید احمد خان دی یاد دا معتبر حوالہ ہے ایویں مظفر گڑھ، جتوئی، علی پور اتے کوٹ ادو وچ سردار کوڑے خاں پبلک سکول دیاں شاخاں، خان بہادر سردار کوڑے خاں جتوئی دی عظمت اتے اچرپ دا معتبر حوالہ ہن۔

بقول جگ مشہور محقق میرحسان الحیدری ”اے ناں آلا پتر بے شک سرائیکی علاقے دا سرسید اتے حاجی شریعت اللہ اکھویجن دا مستحق ہے“ آپ ہوراں کوں فنون لطیفہ وچ بہوں دلچسپی ہی ثقافتی قدراں اتے تہذیبی روایاں

کوں چم اکھیں تے لیندے ہن آپ خودوی چنگیرے تے اُشاک لیکھک ہن آپ دی شاعری اعلیٰ انسانی قدراں دی علمبردار ہے۔ آپ غزل دے خوبصورت شاعر ہن۔

آپ دی شاعری وچ فلسفہ اخلاق کوں بنیادی اہمیت حاصل ہے آپ ہوراں دیاں سرانیکی وسیب واسطے خدمات لازوال ہن آپ محض محسن مظفر گڑھ نی بلکہ علمی، فکری، ثقافتی اتے سماجی خدمات دے حوالے نال پورے وسیب دے محسن ہن آپ ہوراں ۱۸۹۸ء وچ وفات پاتی آپ دامزار ضلع مظفر گڑھ دی تحصیل جتوئی وچ موجود ہے۔

ونکی طور آپ دی غزل دا ہک شعر:

تیں باجھوں ہے دل سنگ یارا

ہیوں اج کل ڈاڈھے تنگ یارا

مشقی سوالات

- 1- تیلے ڈٹے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔
 - ۱- سردار کوڑے خاں جتوئی دے والد داناں کیا ہے؟
 - ۲- جتوئی قبیلے دامتورث اعلیٰ کون ہا؟
 - ۳- قصبہ جتوئی دی بنیاد کڈرٹ رکھی گئی؟
 - ۴- سردار کوڑے خاں مزاجاً کیہو جھنیں ہن؟
 - ۵- سردار کوڑے خاں کون محسن سرائیکی وسیب کیوں آھدن؟
 - ۶- سردار کوڑے خاں کون حکومت برطانیہ کیا خطاب ڈتا؟
- 2- واحد دے جمع بناؤ
سوجھلا ، قوم ، قصبہ ، نعمت ، وظیفہ

حمد باری تعالیٰ

ثناء تیڈی کیتے زبان کتھوں آناں
تیڈی شان موجب او شان کتھوں آناں

توں مشرک تے منکر سب کوں پلیدیں
ڈسا تیں جیہا مہربان کتھوں آناں

میڈے عیاں تے پردہ پانویں کریماں
بے سملا بے عملا سامان کتھوں آناں

توں ختم الرسل ہیں تے مختار گل ہیں
کرے چنتا دل پریشان کتھوں آناں

توں عربی کوں جاٹے تیکوں جاٹے عربی
میں قاصر گنہگار دھیان کتھوں آناں

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تلے ڈتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

۱- نصاب وچ شامل حمد کیندی لکھی ہوئی ہے؟

۲- قاصر فریدی دا پورا ناں کیا ہئی؟

سوال نمبر 2- تلے ڈتے لفظاں دے متضاد لکھو۔

مُشرک ، گناہ گار ، عربی ، مکمل ، پردہ

سوال نمبر 3- مصرعے مکمل کرو۔

ثناء تیڈی کیجے زبان

توں مشرک تے منکر

سوال نمبر 4- تلے ڈتے شعراں دی تشریح کرو۔

توں ختم الرسل ہیں تے مختار گل ہیں

کرے چنتا دل پریشان کتھوں آناں

میڈے عیاں تے پردہ پانویں کریمیاں

بے سملا بے عملا سامان کتھوں آناں

نعت

ازلوں ہے دل دیوانی در تے سڈا وو عربی
سکدیں ختم نہ تھیواں روضہ ڈکھا وو عربی

اللہ دا ہیں توں پیارا کونین دا سہارا
بے آس میں رہاں نہ قسمت دا ڈے چا وارا
اپنے بیگانے تھی بگن اپٹا بٹا وو عربی
سکدیں ختم نہ تھیواں روضہ ڈکھا وو عربی

تیڈا مٹھا مدینہ رحمت دا ہے خزینہ
قدسی آ سر جھکیندے ہے عرش دا او زینہ
ہاں میں وی سئیں دے نانویں ، دامن چالا وو عربی
سکدیں ختم نہ تھیواں ، روضہ ڈکھا وو عربی

دم دم کراں پکاراں ، کلہیں کیویں گزاراں
ڈوں جگہ دا ہیں دلارا، دل توں کیویں وساراں
ہوواری آ تے میڈا آپکٹن سہا وو عربی
سکدیں ختم نہ تھیواں ، روضہ ڈکھا وو عربی

کے تئیں بھلا سکیو موبجھاں کڈاں لہیسو
 سونے دا بچھ اُبھری جئیں ڈیہہ مٹھا سڈیسو
 رُل تے مراں نہ روندیں ہتھ پا رہا وو عربی
 سِکدیں ختم نہ تھیواں ، روضہ ڈکھا وو عربی

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تے ڈتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

۱- شامل نصاب نعت دا شاعر کون ہے؟

۲- دلچسپ دا پورا ناں کیا ہئی؟

۳- نعت کیکوں اُبدن؟

سوال نمبر 2- تے ڈتے لفظاں دے معنی لکھو۔

سِکدیں ، آنگہٹن ، وساراں ، موبجھا ، سکیو

سوال نمبر 3- نعت دا حک بند زبانی یاد کرو۔

غزل

تساڈے شہر وِج آیوں مسافریں وانگے
اساکوں پیار کرو اپٹی خواہشیں وانگے

جھاں دے نال گزاری ہے دوستیں وانگے
انھاں کوں یاد وی آمدوں تاں دشمنیں وانگے

جھاں کوں لفظ آلاوٹ دے کاٹ نی لبھدے
اُوہے وی خود کوں سمجھدن پیہریں وانگے

لُو ضرور آساکوں مگر خلوص دے نال
جے نفرتاں وی کرو تاں محبتیں وانگے

انہاں کوں کیویں سُنچے حدیثِ غم حیدر
جھاں دا پیار وی لگدا ہے سازشیں وانگے

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تلے ڈتے سوالات دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

1- ممتاز حیدر کیڑھی قوم نال تعلق رکھیندے ہن؟

2- مصرعے مکمل کرو۔

تساڈے شہر وچ آیوں -----

جھاں دے نال گذاری ہے -----

سوال نمبر 2- تلے ڈتے لفظاں دے معنی لکھو۔

کاٹ ، الاونٹ ، وانگے ، لھبڈے

سوال نمبر 3- تلے ڈتے شعر دی تشریح کرو۔

تساڈے شہر وچ آیوں مسافریں وانگے

اساکوں پیار کرو اپنی خواہشیں وانگے

غزل

آپ تاں چھوڑنی رول اساکوں
ہٹن نہ سانول گول اساکوں
ٹرٹ بگنی تار توں سر نہیں آندے
کیا فائدہ نہ چول اساکوں
مونجھ تیڈی دی ضعیف کتاب ہیں
ہولے ہولے کھول اساکوں
کیا ہاسے کیا کر کے چھوڑنی
ڈے کے ناز اول اساکوں
خیر دی اے قیمت ساڈی
چا ڈیو کشتکول اساکوں
بس ہک پل ہا ہا پاگل کر گئے
تاہیں آکھیا ہا ڈھول اساکوں
اکھ دریا دیں چھولیں شاکر
کر چھوڑیئے بے شول اساکوں

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تہ ذہتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

1- شا کر مہروی دی کیڑھی شے نصاب وچ شامل ہے؟

2- ڈوجھا مصرعہ لکھو۔

آپ تاں چھوڑئی رول اسا کوں

تُرٹ گئی تار توں سُر نہیں آندے

سوال نمبر 2- تہ ذہتے لفظاں دے معنی لکھو۔

چول ، ہولے ہولے ، اولول ، کشلول ، چھولیل ، بے شول

سوال نمبر 3- تہ ذہتے شعر دی تشریح کرو۔

آپ تاں چھوڑئی رول اسا کوں

ہسئی نہ سانول بگول اسا کوں

خیر دی اے قیمت ساڈی

چا ڈیو کشلول اَسا کوں

غزل

گھروں نکل تے سفر ونجیجے
کپڑے ونجیجے جے گھر ونجیجے

نہ چھاں جے کھنڈر ونجیجے
اُسر ونجیجے تاں در ونجیجے

ونجیجے اچ پرلی بھر ونجیجے
تے کچے دتے تے تر ونجیجے

اَنَا تو جیکر مگر ونجیجے
جہان تاں اپٹا کر ونجیجے

نفس نفس اپٹا کتبہ نظرے
لہو لہو وچ اکر ونجیجے

خدا کرے کوئی پال رُووے
جو گونگیاں ساہیں دا ڈر ونجیجے

صدئیں دا پورھیا وصال لمحے
ایں خاص لمحے کوں شر ونجیجے

حسین تے مہربان لوکو
تساں نہ ہووو تاں مر ونجیجے

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تلے ڈتے سوالات دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

1- انجم لاشاری کیڑھے وڈے شاعر دے پترہن؟

2- مصرعے مکمل کرو۔

گھروں نکل تے سفر ونجیجے

حسین تے مہربان لوکو

سوال نمبر 2- تلے ڈتے لفظاں دے اُلٹ لکھو۔

کچا ، پرلی ، اپٹا ، پورھیا ، وصال ، حسین

سوال نمبر 3- تلے ڈتے مشکل لفظیں دے معنی لکھو۔

کھنڈر ، بھر ، مکر ، پورھیا ، وصال ، اُسر

غزل

گئی میکوں نِت آن جگاوے، پچھلی راتیں
رہ رہ میڈے نال الاوے، پچھلی راتیں

جیندے ناکوں دل وچ رکھ تے سَم وینداں
لُوں لُوں دے وچ مُشک مچاوے، پچھلی راتیں

جیڑھی یاد تے جھمراں پا پا نچدی ہم
اُہا جھمراں پا نچاوے، پچھلی راتیں

جیندے کولوں یار مینج نہ آوے سیں
بُگل پا، پڑ تے دول وچاوے پچھلی راتیں

اُکوں رو رو، گزری آپ سٹاواں ہا
کہیں دیکھے تاں رلے بہوے، پچھلی راتیں

یار عباس میں تیڈے نانویں پٹھی آں
مَن اِچ گئی آ ہوکے لاوے پچھلی راتیں

مشقی سوالات

- سوال نمبر 1- تلے ڈتے سوالات دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔
- ۱- ڈاکٹر گل عباس اعوان دی کیڑھی شے نصاب وچ شامل ہے؟
- ۲- ڈاکٹر گل عباس اعوان دا جمیٹ دا سال کیا ہے؟
- ۳- مصرعے مکمل کرو۔

گنی میکوں نت آن جگاوے، پچھلی راتیں

حیدے ناں کوں دل وچ رکھ تے سم وینداں

سوال نمبر 2- تلے ڈتے لفظاں دے معنی لکھو۔

لُون لُون ، مُشک ، پڑ ، دول ، رَہ رَہ

سوال نمبر 3- تلے ڈتے شعر دی تشریح کرو۔

گنی میکوں نت آن جگاوے، پچھلی راتیں

رَہ رَہ میڈے نال آلاوے، پچھلی راتیں

حیدے ناں کوں دل وچ رکھ تے سم وینداں

لُون لُون دے وچ مُشک مچاوے، پچھلی راتیں

غزل

نال رہ کے وی دور تھی سگدے
 کہیں نہ کہیں دا قصور تھی سگدے
 اسماں پک پئے کوں جو گولیندے ہیں
 تیڈا ساڈا ادھور تھی سگدے
 او منیسی میکوں تاں ایں سمجھیں
 اک دی ٹنگ تے انگور تھی سگدے
 جیڑھا کوہ طور نور توں سڑ گئے
 میڈے نیناں دا نور تھی سگدے
 اچ وی جیکر کرم غفور کرے
 اچ وی کہیں دا ظہور تھی سگدے
 چٹے کپڑے میڈے جو پیلے تھئے
 تیڈی ٹالھی دا پور تھی سگدے
 بہر انڈے دے سوچ کے نکلیں
 نانگ دا وی ٹھنگور تھی سگدے
 ایویں کھلدا نہ ڈیکھ عصمت کوں
 اے وی زخمیں توں چور تھی سگدے

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تلے ڈتے سوالات دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

۱- ریاض عصمت دی کیرھی شے نصاب وچ شامل ہے؟

۲- ریاض عصمت کڈاں پیدا تھئے ہن؟

۳- مصرعے مکمل کرو۔

نال رہ کے وی دور تھی سگدے

او منیسی میکوں تاں ایں سبجھیں

سوال نمبر 2- تلے ڈتے لفظاں دے معنی لکھو۔

ادھور ، ٹنگ ، نیناں ، ٹالھی ، پور

سوال نمبر 3- تلے ڈتے شعر دی تشریح کرو۔

نال رہ کے وی دور تھی سگدے

کہیں نہ کہیں دا قصور تھی سگدے

اساں پک پئے کوں جو گولیندے ہیں

تیڈا ساڈا ادھور تھی سگدے

غزل

عشق نے کیتا زیر وے سائیں
تھل اچ رُل پگئے ڈھیر وے سائیں

ہر مجبوری میڈے کیتے
تینوں کیڑھی دیر وے سائیں

میڈا ہووٹ ماسہ وی نئیں
تیڈی ہستی سیر وے سائیں

تیڈی کھل توں صدقے تھیواں
ہک ڈو پھل تاں کیر وے سائیں

ایں ٹالھی دا او ککر ہے
رشتے وچ پتیر وے سائیں

تیڈی وتی توٹیں پنڈھ ہے
جھمر دا ہک پھیر وے سائیں

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تہ ذہتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

- ۱- ساحر رنگ پوری دا تعلق کیڑھے علاقے نال ہے؟
- ۲- ساحر رنگ پوری دی کیڑھی شے نصاب وچ شامل ہے؟
- ۳- مصرعے مکمل کرو۔

عشق نے کیتا زیر وے سائیں

ہر مجبوری میڈے کیتے

سوال نمبر 2- تہ ذہتے لفظاں دے معنی لکھو۔

زہر ، رُل گئے ، کیر ، پتیر ، پندھ

سوال نمبر 3- تہ ذہتے شعر دی تشریح کرو۔

عشق نے کیتا زیر وے سائیں

تھل اچ رُل گئے ڈھیر وے سائیں

ہر مجبوری میڈے کیتے

تینوں کیڑھی دیر وے سائیں

ڈوہڑے

جانی کر ارمانی چلیا سولیں آن ستایا واہ خدایا
 بھا پرہوں تن لمسی لائی دریں دھوں دکھایا واہ خدایا
 پا پکو بگل پیریں پوندے ولدا نہیں ولایا واہ خدایا
 سسی گھل وچ مٹھی سید ہتھیں یار لڈایا واہ خدایا

وا فجر دی یار کنوں گھن وصل سنہیرا آئی
 ہیر جٹی دے بخشیں راجھن جھنگ دی جھوک سہائی
 لیاں دے سر لال دپے پیلین خنکی چائی
 سید ماہی ویڑھے آیا قسمت ہوئی سرائی

مشقی سوالات

سوال نمبر 1- تلو ڈتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔

1- دیوان ولایت شاہ دی کیڑھی شے نصاب وچ شامل ہے؟

2- دیوان ولایت شاہ دا تعلق کیڑھے علاقے نال ہا؟

3- مصرعے مکمل کرو۔

جانی کر ارمانی چلیا

وا فجر دی یار کنوں

سوال نمبر 2- تلو ڈتے لفظاں دے معنی لکھو۔

ارمانی ، لمسی ، پکو ، گھل ، سنہیرا ، سہائی ، خنکی

سوال نمبر 3- دیوان ولایت شاہ دا کوئی ہک ڈوہڑہ زبانی یاد کرو۔

ڈوہڑے

اے ٹھیک اے رب تیکوں حُسن ڈتے پر اپڈا ماٹ گھمنڈ نہ کر
جیڑھے سِک پگئے ہن اچھو لہہ ولسن وت ساوے یار کھرنڈ نہ کر
جے سانجھ پیار دی پاتی ہی تاں بھئیوالی دی ونڈ نہ کر
میکوں بیشک شاکر کنڈ کر ونج دل کعبہ ہے اینکوں کنڈ نہ کر

بے وزنے ہیں تیڈی مرضی ہے بھانویں پاء اچ پاء بھانویں سیر اچ پاء
یا چن دی چٹی چاندٹی وچ یا رات دے سخت اندھیر اچ پاء
بھانویں کہیں دشمن دی فوتگی وچ یا جھمر دے کہیں پھیر اچ پاء
راہ رلدے شاکر کنگٹن ہیں بھانویں ہتھ اچ پاء بھانویں پیر اچ پاء

مشقی سوالات

- سوال نمبر 1- تلمے ڈتے سوالاں دے چھوٹے چھوٹے جواب ڈیو۔
1- شاکر شجاع آبادی دی کیڑھی شئے نصاب وچ شامل ہے؟
2- شاکر شجاع آبادی دا اصل ناں کیا ہے؟
3- مصرعے مکمل کرو۔

- اے ٹھیک اے رب تیکوں
بے وزنے ہیں تیڈی مرضی ہے
سوال نمبر 2- تلمے ڈتے لفظاں دے معنی لکھو۔
ماٹ ، اچھو ، سِک وچٹن ، بھئیوالی ، چٹی ، پھیر
سوال نمبر 3- شاکر شجاع آبادی دا کوئی ہک ڈوہڑہ زبانی یاد کرو۔

فرہنگ

(حصہ نثر)

۱۔ مخدوم جہانیاں جہاں کشت

مکلیا:	ختم تھیا
سونہہ سچاٹ:	چاٹ پچھاٹ
موجب:	وجہ
منصب:	عہدہ
ٹکاٹہ:	جائے سکونت
سوجھلا:	روشنی
سوٓب:	سبب
پندھ:	سفر
خولیش قبیلہ:	خاندان

۲۔ سرائیکی زبان دی کہانی

نکڑیاں:	طاقتور، مضبوط
تل وطنی:	مقامی
ڈھگپ:	پہوں زیادہ
ڈنی:	جوار، کنگ و غیرہ دامنڈھ، تنا
چوناہیں:	چارے

رہی کچی:	مالا مال
سا بنجھا:	مشرکہ
سُدھ:	پتہ، معلوم
سرے:	مشرق، اُبھ
لڈ گئے:	ہجرت کر گئے، نقل مکانی
لمے:	مغرب، لہندا پاسا
منڈھ:	آغاز، ابتداء
وسار کراہیں:	بُھل کراہیں
وسریئے:	بُھلیے ہوئے
ونٹ و پار:	ڈٹے گھن، تجارت

۳۔ بھونگ مسیت

چنڈیں:	کناریں
گل کاری:	پھلیں داکم
لا تھے:	پئے
مزین:	سجاوٹ
لشکدے:	چمکدے، لائاں مریندے

۴۔ چولستان دے قلعے

ٹھیرٹ:	بھڑتھنیا ہو یا، تباہ شدہ مقام
سانجھائیاں لائھین:	محفوظ چہن تھنیاں

سبھ، تمام	سمھٹائیں:
خشک تھی وچٹن	سُک وچٹن:
چاٹیا پچھاٹیا	سُنچا پو:
ویران	سُنج بر:
قلعے دے باہروں اُچی لمبی چوڑی دیوار	فصیل:
دریادا کنارا	کنڈا:
دیوار	کنڈھی:
ہندوویں دی عبادت گاہ	مندر:
چوڑائی	مُکلاٹ:

۵۔ سراسیمی وسیب دے وٹن بوٹے

بھاہ کیتے استعمال تھیوٹن آلی لکڑ	پالٹ:
پھسلن دار	تیکٹ:
شاخاں	ٹینگٹیاں:
پیدا تھیوٹن	چاپوٹن:
جھٹھاں ڈھیر سارے درخت کٹھے ہوون	جھنڈ:
نظر آوٹن	ڈسٹن:
مسواگ	ڈندوٹن:
ریتلی زمین	ریتڑ:
کاشت کرٹن	رہاوٹن:

گھاٹا ساوا ، گھراسبز	ساوا کچھ:
مزیدار، لذیذ	سوادى:
سوسال	سوورھے:
ہک بیماری داناں جیندے وچ بندے دا جگر خون نی بٹیدا	صفراء:
تلے ڈھہن ، پھلدار وٹ دا پھل تلے سٹن	کیرن:
پھیلیا ہوئیا	کھنڈار:
ڈھکیا ہوئیا / کور	کجیا نوٹا:
گھرا / گھاٹا	گوڑھا:
کلہا ، اکیلا	ہکاڑا:
وٹ دی چھل دا ٹوٹھ پیسٹ	مساگ:
خوبی، گھٹ	وصب:

۶۔ لوک میلے

اچ دے	اچو کے:
ہک بندے دا پئے بندے دے سینے نال سینا لاتے بھائیں اوتوں ولا کراہیں ملن	بھاکلاں پاتے:
بختاں والی، بختاور	بھاگ بھری:
حصہ داری	بھیوالی:
مخت، مزدوری	پورھیا:
سفر	پندھ:
آخر	چھیکو:

راند:	کھیڈ
رُت:	موسم
رل وائ:	کٹھے راہن
سائگے:	ہیں وجہ توں
سائجھا:	مشترکہ
سجوک:	موقعہ
سنیہا:	پیغام
سوہٹی:	خوبصورت
جنت سنویں:	جنت جہی / جیسی
لُوڑ:	ضرورت
مدت کراؤ:	ڈھیرت مدت دے
من:	کنارہ / بھر
میل ملاپ:	ملن چلن
نویکلا:	منفرد
وسن:	آبادتھیون

۷۔ بیگ صاحب دی پلیٹ

آنزیری مجسٹریٹ:	اعزازی جج
اُپٹ سپٹ:	اُتے تلے کرتے ڈیکھن
اُچپ:	اُچاپن

اُشاک:	ماہرا سرکڈ ہواں
اُوتھر:	اُندھاری
بے وسے:	بے بس
بے لوبھ:	لاچ دے بغیر
تہیج:	بھرتج
پھلورٹ:	کھول کھول تے ڈیکھن
ٹکوزی:	بیگ، تھیلی
چھل:	چھال / گھل
دُف:	ختم
دل چھیکواں:	دل بھاندا / پسندیدہ
دھندھوڑے:	چکراوٹ
ساکھا بوکھا:	اُدھرا چا
سوچھل:	روشنی
شکاٹ:	شور
ظلم زللھ:	جبر / زیادتی
کرٹ کڈھن:	آخیر کرٹ
کھتر:	قسم قسم دے

۸۔ شال

آٹو میٹک: خودکار

آلھڑاں:	گھونسلہ
آبھ گس:	مسافریں دی بھیڑ
اڈیا ہونیا:	تاٹیا ہونیا
بھج دھرک:	بھاگ دوڑ
جشہ:	جسم
جھکی جھوٹ سٹن:	گردن جھکاوٹ
ترکڑی:	ترازو
جھنجھن:	جنتر، ہک گھاہ
جھیٹی:	ڈہی ولوڑن والا لکڑیا پلاسٹک دا بٹیا ہویا اوزار
دھڑا کرٹ:	وزن کرٹ
ڈوا مکھی:	ڈوھسیاں تے مشتمل
سگتاٹی:	سہیلی
سنویں سنج:	رات شروع تھیون دا ویلہ
صوتی تاثر:	آواز دا کنیس وچ پوونٹ
کھیڈ کئی:	پالیں دا ہک کھیڈ
پگالھی:	کم عقل
ٹیالہ:	مٹی رنگ
وہلٹ:	دماغ جاء تے نہ ہوونٹ
دلوڑا ولوڑن:	ڈہی وچوں لسی مکھن انج انج کرٹ دا عمل

۹۔ سردار کوڑے خان

آدر:	احترام
آڑے پاڑے:	حق ہمسائے
اُتم درشن:	بہترین نظارہ
اُچھی:	خاص الخاص
اگو نہاں کرکٹ:	فروغ ڈیوٹ، ترقی ڈیوٹ
بے پاوڑے:	بے سہارے
بھر پی:	بھئی چارہ
بھرواں:	بھر پور
بھوئیں امب:	زلزلہ
بھل:	بلکہ
بانہہ نیل:	مددگار
پاجھوں:	بغیر
جھک نیوائی:	عاجزی
چڑھ مار:	حملہ آوری
چھل:	سیلاب
ڈڈھپ:	زور آوری، زبردستی
رلت جڑت:	گنڈھچھن
سرکڈھواں:	واضح، نشابر
سنیہا:	پیغام
سوکھڑی:	سونغات

سو جھل:	روشن
لوڑ:	ضرورت
موجب:	دی وجہ، سبب
نتر کے:	نکھر کے
نساہا:	مرٹ دے نیڑے تیرے، قریب المرگ
نشاہر:	واضح
نہو کڑی:	وکھڑی، سچا پو، منفرد
ور تچن:	استعمال تھیوٹ
وٹت:	بٹا وٹ

(حصہ غزل)

۱۰۔ حمد

بے سمل:	بے سروسامان، عملیں توں وانجا
ثناء:	تعریف
چنتا:	فکر

۱۱۔ نعت

آپکس:	ویہڑہ
ڈلارا:	پہو پیارا، من بھانوٹاں
خزینہ:	خزانہ
زینہ:	پوڑی

قدسی: پاک، پاکیزہ
موجھا: غمگین

۱۲۔ ممتاز حیدر ڈاہر

الاولٹ: پولٹ

کاٹ: کیتے

۱۳۔ شا کر مہر

بے شول: بے صبرا

چول: گال ٹورٹ

چھولیں: لہریں

ڈھول: محبوب

ضعیف: کمزور

کشکول: فقیر داہنٹ والا منگر

موجھا: غمگین، چھوڑے دی قرب ناک کیفیت، کہیں دی سبک داودھ و بچنٹ

۱۴۔ اجم شاری

اُنا: ضد

اُسر: اُسرٹ، اُتے تھیوٹ

بھر: منٹ، کنارہ

پورھیا: محنت

دلا: گھڑا

سفر و نچے: سفر تے روانہ تھیوٹ
 کھنڈر: پھیل
 مگر و نچٹ: انکار کرٹ
 وصال: میلاپ

۱۵۔ ڈاکٹر گل عباس اعوان

پڑ: جھمرا پاوٹ دی جاء
 مشک: خشبو
 منچٹ: راضی تھی پوٹ
 ہوکے لاوٹ: آوازاں ڈیوٹ

۱۶۔ ریاض عصمت

آدھور: آدھا/ناکمل
 ٹنگ: شاخ
 ٹھنگور: ہلکی جہیں ٹھوکر
 ظہور: اظہار
 غفور: اللہ تعالیٰ دا صفاتی ناں / بخشش والا

۱۷۔ ساحر رنگ پوری

پتیریا: چاچے دا پتیر
 زیر: تلے
 سیر: وزن دا پیمانہ جیہڑا کلو توں تھوڑا جیہاں گٹھ ہوندے۔
 ماسہ: وزن دا پیمانہ جیہڑا رتی توں تو زیادہ اتے تو لے توں گٹھ ہوندے۔

۱۸۔ ڈوہڑے دیوان ولایت شاہ

ارمانی:	غم زدہ
بھاہ برہوں	عشق دی بھاہ
بیلیں:	دریائی علاقے وچ جانوریں دی چراندی جاء
پلو:	بوچھٹن ، ڈوپٹہ
ختکی:	بیماری یا کمزوری دے بعد بہتری آوٹ
ستاوٹ:	تنگ کرن
سرائی:	چنگی، بھلی
سنیہڑا:	پیغام
سولیں:	در دیں
لڈن:	ہک جاء توئی جاء تے روانہ تھیوٹ، آباد تھیوٹ
لمبی:	بھاہ، آگ
لیاں:	دریائی علاقے دا ہک وٹ / درخت
وا:	ہوا

۱۹۔ شاکر شجاع آبادی

اجھو:	ہٹیں ہٹیں، ابھی
بھیوالی:	سانجھ، حصہ داری
کنڈ:	پیٹھ
کھرٹڈ:	زخم دے چھٹن دی کیفیت
گھمنڈ:	غور

کتابیات

- ۱- فیاض حسین قاصر فریدی، نعت جان بلب، سانول سرائیکی ادبی اکیڈمی، رحیم یار خان، ۲۰۰۸ء
- ۲- صوفی فیض محمد دلچسپ، دیوان دلچسپ، دلچسپ سرائیکی ادبی سنگت، چندوپیر کمال، لیاقت پور، ۲۰۰۹ء
- ۳- ممتاز حیدر ڈاہر، کشلول وچ سمندر، سو جھلا اشاعتی ادارہ، بھٹہ واہنٹ، رحیم یار خان، ۱۹۸۱ء۔
- ۴- شا کر مہروی، میں یاد آساں، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۰۲ء
- ۵- انجم لاشاری، اکھیں سسیاں، سفیر سرائیکی ادبی سنگت، احمد پور شرقیہ، ۲۰۰۱ء
- ۶- ریاض عصمت، نشانی، سانجھ پبلی کیشنز، لاہور، ۲۰۱۲ء
- ۷- دیوان ولایت شاہ، دیوان سید ولایت شاہ بخاری، (تحقیق و تدوین: نسیم اختر)، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۱۶ء
- ۸- شجاع بادی، شا کر، پیلے پتر، ملتان، جھوک پبلشرز، اشاعت مکرر، ۲۰۰۹ء
- ۹- ساحر رنگ پوری، چوگ، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۱۲ء
- ۱۰- ڈاکٹر گل عباس اعوان، لُوں لُوں جاگدی تَس، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۱۳ء

